

Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ ΚΟΙΝΟΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Η ΔΗΜΩΔΗΣ ΠΟΙΗΣΙΣ (*)

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Ἐλέχθη καὶ ὑπεστηρίχθη ὑπὸ πολλῶν, ὅτι οἱ λαοὶ τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου ὑπὸ ἱστορικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἔποψιν ἀποτελοῦν μίαν ἐνότητα¹⁾, τὴν ὁποίαν οἱ ξένοι ὠνόμασαν βαλκανικὴν. Οὕτω βαλκανικὴν ἐνότητα εἰς μὲν τὴν τέχνην εὐρίσκει ὁ Strzygowski²⁾, εἰς δὲ τὴν λαογραφίαν ὁ Schneeweiss³⁾. Καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἀ. Κεραμόπουλλος εἰς ἓνα τοῦ βιβλίον λέγει: «ἀρκεῖ ν' ἀκούσῃ κανεὶς διὰ τοῦ ραδιοφώνου τὴν λαϊκὴν μουσικὴν τῶν βαλκανικῶν χωρῶν, διὰ νὰ κατανοήσῃ, πῶς συγγέεται ἡ μουσικὴ περιουσία τῶν ἀντιστοίχων λαῶν»⁴⁾. Ὅθεν ὄχι ἀβασίμως γίνεται λόγος καὶ περὶ βαλκανικῆς μουσικῆς, βαλκανικῆς ποιήσεως, βαλκανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ἐν γένει περὶ κοινοῦ βαλκανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰς γλώσσας, τὴν Ἑλληνικὴν, τὴν Ἀλβανικὴν, τὴν Ρουμανικὴν καὶ τὴν Βουλγαρικὴν, ὁ Malecki εὐρίσκει γενικοὺς κοινοὺς γλωσσικοὺς χαρακτῆρας⁵⁾, νεώτερος δὲ

* Διάλεξις γενομένη ἐν τῷ Φιλολ. Συλλόγῳ Παρνασσῷ τὴν 18ην Μαρτίου 1950, δημοσιευομένη μετὰ τινων προσθηκῶν.

1) Ὁ *Gustav Meyer ἐν Byz. Zeitschrift* 3, 396 λέγει: «οἱ βυζαντινοί, ὡς καὶ οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες, ὡς ἐκ τῆς πολιτικῆς καὶ πολιτιστικῆς τῶν ἱστορίας συναπετέλεσαν μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ Βαλκανικῇ χερσονήσῳ ἰσχυρῶν κατὰ τὸν μεσαῖωνα λαῶν, ὡς καὶ μετὰ τῶν Ἀνατολικῶν, μίαν ἐνότητα». Ἐπίσης ὁ *K. Krumbacher*, αὐτ. 8, 557, τονίζει τὸ γεγονός, ὅτι «ὄλοι οἱ λαοὶ τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου μὲ τὰς ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς αὐτῆς ἐκτεινομένας νήσους καὶ ἓνα τμήμα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας συναπαρτίζουσαν μίαν μεγάλην πολιτιστικὴν ἐνότητα, τῆς ὁποίας τὴν μὲν ἱστορικὴν βάσιν ἀποτελεῖ τὸ βυζαντινὸν κράτος, τὸν δὲ συνεκτικὸν δεσμὸν ἡ ὀρθοδοξία». Βλ. καὶ Ἀ. Κεραμόπουλλον, *Τὶ εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*. Ἐν Ἀθήναις 1939. σελ. 67 κέ.

2) *Josef Strzygowski*, *Balkankunst ἐν Revue internat. des études balcaniques*. Beograd, 1935. Ἔτ. 1, τόμ. 2 σελ. 21.

3) *E. Schneeweiss*, *Allgemeines über das Folklore auf dem Balkan ἐν Rev. intern. d. ét. balc.* 1, 2 σελ. 180 κέ.

4) Ἀντ. Κεραμόπουλλος, ἐνθ' ἄν. σ. 69.

5) *Atti del III Congresso internaz. d. Linguisti*, Roma 1933, σελ. 72.

γεωγράφος, ὁ Ansel, δέχεται ὅτι αἱ ἀμοιβαῖαι ἐπιδράσεις τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς κατέληξαν εἰς ἀνθρωπογεωγραφικὴν σχεδὸν ἰσοπέδωσιν ¹⁾. Οὕτω διεμορφώθη κατὰ μικρὸν ἴδιος κλάδος ἱστορικῶν σπουδῶν, ἡ Βαλκανολογία, καὶ εἰδικὰ Βαλκανικὰ Ἰνστιτοῦτα ιδρύθησαν πρὸ τινων ἐτῶν ἐν Βελιγραδίῳ καὶ Βουκουρεστίῳ.

Δὲν ἤμποροῦσε φυσικὰ νὰ λείψῃ ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ παραποίησης καὶ μερικοὶ συγγραφεῖς, ὡς ὁ βούλγαρος Οἰγνζανον, συγχέοντες σκοπίμως τὰς ἐθνότητας καὶ δημιουργοῦντες ἐν ἐθνικὸν ἀμάλγαμα ἔπλασαν καὶ «βαλκανικὴν ἡρωϊκὴν μορφήν», τὸν Μᾶρκο Κράλιεβιτς, τὸν ὁποῖον ἀντιθέτως ἄλλοι, Σέρβοι καὶ Βούλγαροι, διεκδικοῦν καθένας, ἐκ πολιτικῶν, ὡς φαίνεται, ὑπολογισμῶν, διὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ λαόν ²⁾. Ἔτσι καὶ σκοποὶ πολιτικοὶ καὶ διεθνιστικοὶ ἐνεφιλοχώρησαν εἰς τὰς τοιαύτας ἀντιλήψεις.

Ὅλοι τὴν ἐνότητα ἢ τὴν ὁμοιομορφίαν εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς τέχνης τῶν βαλκανικῶν λαῶν ἀποδίδουν εὐλόγως εἰς τὴν μακροαίωνα αὐτῶν συμβίωσιν ὑπὸ τὴν αὐτὴν πολιτικὴν διοίκησιν τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κατ' ἀρχάς, τῶν Τούρκων σουλτάνων κατόπι.

Ὅλιγοὶ ὅμως θέτουν καὶ τὸ ἐρώτημα ποῖα εἶναι τὰ κοινὰ στοιχεῖα εἰς τὰς ἐκδηλώσεις αὐτὰς καὶ πόθεν προέρχονται ταῦτα; ³⁾ Μὲ ἄλλας λέξεις, πῶς συναπηρητίσθη ἡ μεγάλη αὐτὴ πολιτιστικὴ ἐνότης καὶ ποῖα ἡ συμβολὴ ἐκάστου τῶν βαλκανικῶν λαῶν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ κοινοῦ αὐτοῦ βαλκανικοῦ πολιτισμοῦ; Ἐπιπλέον, μόνον ὁμοιότητος καὶ συμφωνίας ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν εἰς τὴν πνευματικὴν, ὑλικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ζωὴν τῶν λαῶν αὐτῶν ἢ καὶ διαφορὰς, καὶ μάλιστα ἐθνικὰς διαφορὰς; καὶ ποίας ταύτας;

¹⁾ Rev. intern. d. ét. balc. 1, 1 σ. 130 κέ. Βλ. Ἄ. Κεραμόπουλλον, ἐνθ. ἀν. σ. 68.

²⁾ A. Ognjanov, Die Volkslieder der Balkanslaven, Berlin 1941, σ. 27 κέ. 36.

³⁾ Τινὰ ἐκ τῶν κοινῶν στοιχείων τῆς λαογραφίας τῶν Βαλκανικῶν λαῶν, ἀναφερόμενα ἰδίᾳ εἰς τὰς δοξασίας καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῶν, παραθέτει ὁ Schneeweiss, ἐνθ' ἀν. σελ. 181 κέ. ἀλλὰ περιορίζων χρονικῶς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ κοινοῦ αὐτοῦ πολιτισμοῦ εἰς μόνον τὰ 500 ἔτη, καθ' ἃ οὗτοι διετέλεσαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων, ἀποδίδει γενικῶς τὴν ὁμοιομορφίαν τοῦ λαϊκοῦ τῶν βίου καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς πλευρὰς — πλὴν τῆς λαϊκῆς λατρείας — εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῶν Τούρκων. Ἄλλὰ ἐκ τῶν Τούρκων τοιαύτη πολιτιστικὴ ἐπίδρασις δὲν εἶναι νοητὴ. Οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι ἀναπτυσθέντες εἰς ἔθνος ἐν τῇ Μικρῇ Ἀσίᾳ τὸ πρῶτον καὶ εἶτα ἐν τῇ Βαλκανικῇ ἀναλώμασι κυρίως τοῦ ἑλληνικοῦ ἐν αὐταῖς στοιχείου δὲν διεμόρφωσαν ἰδίον τινα πολιτισμὸν εἰμὴ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν θρησκευτικόν των βίον. Ὅσον ἀφορᾷ τοῦλάχιστον τὴν τουρκικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν οἰκοδομίαν βλ. τὸ βιβλίον μου «Ἑλληνικὴ οἰκία» σελ. 109, σημ. 2. Ἄλλο ζήτημα, ἂν οἱ Τούρκοι μὲ τὴν κακοδιοίκησιν των συνετέλεσαν εἰς τὴν στασιμότητα ἢ τὴν ὀπισθοδρομήσιν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Βαλκανίων.

Διότι πρέπει και τοῦτο νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν: οἱ διάφοροι λαοὶ δὲν εἶναι, ὡς ἄλλοτε ἐπιστεύετο, μία ὁμοιόμορφος μᾶζα ἐθνικῶς μὴ διαφοροποιημένη. Ὑπάρχουν μὲν βεβαίως εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς στοιχεῖα πρωτογόνου διανοήσεως καὶ αἰσθήσεως, τὰ ὅποια εἶναι ὅμοια, ἀπλᾶ καὶ φυσικά, καθὼς ὅμοιον, ἀπλοῦν καὶ φυσικόν, εἶναι κάθε τι τὸ πρωταρχικόν καὶ πρωτόγονον· ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν εἶναι καὶ τὰ μόνα, ἀπὸ τὰ ὅποια γνωρίζεται ἡ πνευματικὴ διάθεσις καὶ ροπή τῶν λαϊκῶν ομάδων. «Ἡ οὐτοπιστικὴ διδασκαλία, λέγει ὁ Ziegler, περὶ τῆς ὁμοιότητος παντὸς ὄ,τι φέρει ἀνθρωπίνην μορφήν ἐπενήργησεν ὀλεθρίως εἰς τὴν ἔρευναν τῆς λαογραφίας, καθὼς καὶ τῆς προϊστορίας». Ὅστις εἶναι πεπεισμένος περὶ τῶν πνευματικῶν καὶ ψυχικῶν διαφορῶν τῶν ἀνθρωπίνων φυλῶν, αὐτὸς γνωρίζει καὶ ὅτι οἱ λαοί, καὶ μάλιστα τὰ εὐρύτερα αὐτῶν στρώματα, οὔτε ὅμοιοι μεταξύ των εἶναι ἐν τῇ ψυχικῇ των συστάσει ἀνὰ τὸν πεπολιτισμένον κόσμον οὔτε πνευματικῶς στενωῶς συγγενεῖς πρὸς τοὺς καθαυτὸ πρωτογόνους.

Εὐτυχῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ Λαογραφία ἀπηλλάγη ἀπὸ τὴν ξηρὰν πρωτογονολογίαν. Ἐκ παραλλήλου πρὸς τ' ἀπλᾶ στοιχεῖα πρωτογενοῦς μορφῆς ἡ Λαογραφία ἀσχολεῖται καὶ περὶ ἄλλα σπουδαιότερα εἰς αὐτὴν φαινόμενα στοιχεῖα, καὶ πρωτίστως περὶ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια προσιδιάζουν εἰς ἓνα λαὸν καὶ ἀποκαλύπτουν τὴν ψυχικὴν αὐτοῦ ἰδιομορφίαν, τὴν ἐθνικὴν του ψυχὴν. Εἶναι δὲ ἀναντίλεκτον, ὅτι αἱ δημιουργικαὶ δυνάμεις τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς εἶναι αἱ καθορίζουσαι τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἰδιάζοντος εἰς κάθε λαὸν πολιτισμοῦ, τοῦ λαϊκοῦ του πολιτισμοῦ. Ἐκ τούτου τὴν ἔρευναν δὲν ἐνδιαφέρουν μόνον αἱ ὁμοιότητες καὶ συμφωνίαι, ποὺ παρουσιάζει ὁ πολιτισμὸς τῶν Βαλκανικῶν λαῶν, ἀλλὰ καὶ αἱ ὑπάρχουσαι διαφοραὶ καὶ παραλλαγαί, αἱ ὅποια ἐκπηγάζουν ἐκ τῆς ψυχικῆς ἰδιοσυστασίας ἐκάστου ἐξ αὐτῶν.

Εἶναι φανερόν, ὅτι τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι πολύπλοκον καὶ δὲν λύεται μὲ τὰς προσπαθείας ἑνὸς ἢ ὀλίγων μόνον ἐρευνητῶν.

Ὡς προσπάθεια λύσεως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν βαλκανικῶν χωρῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ συγκριτικὴ μελέτη, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησα εἰς τὸ βιβλίον μου «Ἡ Ἑλληνικὴ Οἰκία. Ἱστορικὴ αὐτῆς ἐξέλιξις καὶ σχέσις πρὸς τὴν οἰκοδομίαν τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς». Ἐκεῖ ἀπέδειξα, ὡς νομίζω, ὅτι τὰ σπίτια τῶν Σλάβων τῆς Βαλκανικῆς εἰς τὰ συστατικά των μέρη διαφέρουν οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν καθαυτὸν σλαβικὴν οἰκίαν καὶ ὅτι ὅλη ἡ ἐξέλιξις, τὴν ὁποίαν ταῦτα παρουσιάζουν, συνετελέσθη ἐπὶ βαλκανικοῦ ἐδάφους ἐξ ἐπιδράσεως τῶν μορφῶν τῆς οἰκοδομίας, ποὺ ὑπῆρχον πρὸ τῆς καθόδου τῶν Σλάβων εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον.

Καὶ τὸ αὐτὸ ἰσχύει ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν καὶ διὰ τὰς οἰκήσεις τῶν Ἀλβανῶν

Ἐξαιρέσωμεν δηλαδή τὰς ἀπλᾶς, πρωτογόνους μορφὰς τῆς ἀλβανικῆς κατοικίας, αἱ ὁποῖαι, ὡς εἶναι πιθανόν, ἀνήκουν εἰς παμπαιαῖς οἰκιστικὰς καὶ οἰκοδομικὰς συνηθείας, κληροδοτηθεῖσας εἰς τοὺς Ἄλβανούς παρὰ τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν, οἱ λοιποὶ σύνθετοι τύποι οἰκίσεως, καὶ μάλιστα αἱ διώροφοι πρόστυλοι οἰκίαι, ὡς ἐξειλίχθησαν μὲ τὴν ποικίλην διαμόρφωσιν τοῦ προστύλου, καθὼς καὶ τὸ σύστημα τῶν ὑψηλῶν πυργοειδῶν οἰκίσεων, εἶναι ἐπέισακτοι εἰς τὴν Ἄλβανίαν. Λόγοι δὲ ὄχι μόνον τεχνικῆς καὶ ἐξελικτικῆς μορφῆς, ἀλλὰ καὶ γεωγραφικῶν καὶ ἱστορικῶν σχέσεων, πείθουν, ὅτι ἡ πρόοδος αὕτη εἰς τὴν οἰκοδομικὴν τῆς Ἄλβανίας ὀφείλεται εἰς τὴν δρᾶσιν τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων μαστόρων, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν ἐκ παλαιᾶς παραδόσεως κληρονομηθεῖσαν τέχνην τῶν εἰσήγαγον καὶ εἰς τὴν Ἄλβανίαν μορφᾶς τῆς οἰκίσεως συνθετωτέρας καὶ τελειοτέρας, ἔκτισαν διατρέχοντες ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν τὴν Ἄλβανίαν καὶ ἐδίδαξαν τὴν οἰκοδομίαν τοὺς Ἄλβανούς, καθὼς καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς.

Δὲν προτίθεται νὰ πραγματευθῶ γενικῶς περὶ τοῦ κοινοῦ αὐτοῦ βαλκανικοῦ πολιτισμοῦ, ἀφοῦ αἱ ἐπὶ μέρους ἐργασίαι, πού ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν γενικὴν παρουσίαν τοῦ προβλήματος, λείπουν. Θὰ ἀσχοληθῶ ἐδῶ μόνον μὲ τὰ ζητήματα, πού παρουσιάζει ἡ δημώδης ποίησις τῶν βαλκανικῶν λαῶν.

Πρῶτος ὁ Wilhelm Müller, ὁ γερμανὸς μεταφραστὴς τῶν ἑλληνικῶν τραγουδιῶν τῆς συλλογῆς Fauriel, ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν λογίων εἰς τὰς ὁμοιότητας μεταξὺ ἑλληνικῆς καὶ σερβικῆς ποιήσεως.

Ἀκολούθως ὁ Gustav Meyer, ἐπιφανὴς μελετητὴς τῶν βαλκανικῶν γλωσσῶν καὶ τῆς λαογραφίας, διετύπωσε τὸ 1882 τὴν ἀξίωσιν μιᾶς εἰδικῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. «Οἱ διάφοροι, λέγει, ἐν τῇ Βαλκανικῇ χερσονήσῳ παρ' ἄλλήλους οἰκοῦντες λαοί, οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ἄλβανοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες, ἀπολαύουν μιᾶς πολὺ πλουσίας δημώδους ποιήσεως. Ἰδίᾳ τὸ δημοτικὸν ἔπος ἐμφανίζεται παρ' αὐτοῖς ἐξόχως καλλιεργημένον». Καὶ ἐπιλέγει: «Εἶναι ζήτημα, πού ἐνδιαφέρει ὄλως ἰδιαιτέρως τὴν Κοινωνικὴν Ψυχολογίαν, ν' ἀναζητήσωμεν καὶ καθορίσωμεν τὰ κοινὰ στοιχεῖα, πού προσιδιάζουσιν εἰς τὰ τραγούδια τῶν τεσσάρων τούτων λαῶν»¹⁾. Δὲν εἶχε, βλέπετε, ἀκόμη τότε ἡ Ἐπιστήμη «ἀνακαλύψει» διὰ τοῦ Georg Weigand ἐκ μόνης τῆς γλωσσικῆς τῶν αὐτοτελείας τοὺς Κουτσοβλάχους ἢ Ἀρομούνους ὡς πέμπτην, χωριστὴν λαϊκὴν ὁμάδα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσονήσον!

Εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὸ ἄρθρον τοῦ Gustav Meyer ὁ γερμανὸς Βυζαντινολόγος Κάρολος Dieterich ἀφιέρωσε διεξοδικὴν μελέτην εἰς τὴν ἔρευναν αὐτήν, προσπαθήσας ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἀξίωσιν, τὴν διατυπωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Meyer. Δὲν

1) G. Meyer, *Bssais und Studien zur Sprachgeschichte u. Volkskunde* 1, 79 κέ.

ἠρκέσθη μάλιστα εἰς τὴν ἀπλὴν κατάδειξιν τῶν κοινῶν στοιχείων, ποὺ παρουσιάζει ἡ ποίησις τῶν βαλκανικῶν λαῶν, ἀλλ' ἐζήτησεν, ὅπου τοῦτο ἦτο δυνατόν, καὶ νὰ καθορίσῃ τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν καὶ ν' ἀνεύρη τὰς πηγὰς, τὰς ρίζας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀναδίδονται οἱ χυμοί, ποὺ τρέφουν καὶ ζωογονοῦν τὴν ποίησιν εἰς τὰ βουνὰ καὶ τοὺς κάμπους τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου¹⁾).

Ἡ μελέτη τοῦ μακαρίτου Dieterich δὲν ἔτυχε τῆς δεούσης προσοχῆς παρ' ἡμῖν οὐδ' εὔρε συνεχιστάς, μολονότι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους αἱ συγκριτικαὶ μελέται ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς δημώδους φιλολογίας ἐπετέλεσαν μεγάλας προόδους. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τὸ ὕλικόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Dieterich ἐστήριξε τὰς παρατηρήσεις του, περιοριζέτο εἰς μεταφράσεις μεμονωμένων ἐκλογῶν ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς ποιήσεως τῶν βαλκανικῶν λαῶν²⁾, ἐνῶ ἡ ἔρευνα ἐπὶ θεμάτων παρομοίας φύσεως ἀπαιτεῖ πλούσιον καὶ διεξοδικὸν συγκριτικὸν ὕλικόν, διὰ νὰ εἶναι τὰ πορίσματα αὐτῆς ἀσφαλῆ καὶ ἀπηκριβωμένα. Ἄλλ' ἡ ἐργασία τοῦ Dieterich ἀποτελεῖ τὴν πρώτην φιλολογικὴν προσπάθειαν συγκριτικῆς ἐξετάσεως τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ παρὰ τὰ μειονεκτήματά της ἀξίζει νὰ γίνῃ ἐδῶ σύντομος περὶ αὐτῆς λόγος.

Ἐν πρώτοις ἡ ὁμοιότης τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν βαλκανικῶν λαῶν ἐμφαίνεται, κατὰ τὸν Dieterich, σαφῶς εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀντιλήψεως τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς καὶ εἰς τὴν ἀπόδοσιν αὐτῆς ἐν τῇ ποιήσει. Ζωοποιήσις τῆς φύσεως καὶ ἀνθρωπομορφισμός, συνομιλίας φρυτῶν καὶ ζώων πρὸς τὸν σκοπὸν ἀλληγορικῆς αἰσθητοποιήσεως ἀνθρωπίνων σχέσεων, εἶναι κοινὰ εἰς τὰ νοτιοσλαβικά, ὡς καὶ τὰ νεοελληνικά ἕσματα, ἐνῶ τὸ μεγαλειῶδες «μάλωμα» τῶν βουνῶν εἶναι μᾶλλον ἴδιον τῆς ἑλληνικῆς μουσῆς. Ἰδίᾳ ἡ συμμετοχὴ τῶν ζώων εἰς τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς δημώδους ποιήσεως τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Χρησιμοποιεῖται εἰς πάντοτε νέας, σχεδὸν ἀνεξαντλήτους παραλλαγὰς· εἰς ὅλας τὰς δυνατὰς περιστάσεις εἰσάγονται ζῶα ὡς ἐμπιστευμένοι φίλοι, ὡς ἀγγελιαφόροι, ὡς σύμβουλοι, ὡς πρότυπα εὐγενῶν πράξεων, ἀλλὰ καὶ ὡς προδότηι μυστικῶν. Συνη-

¹⁾ *K. Dieterich*, Die Volksdichtung der Balkanländer in ihren gemeinsamen Elementen. Ein Beitrag zur vergleichenden Volkskunde (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, τόμ. 12 (1902) 145-155, 272-291, 403-415).

²⁾ Αἱ ἐκλογαὶ τραγουδιῶν, ποὺ ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν μελέτην του ὁ Dieterich, εἶναι *Talovj*, Volkslieder der Serben, Leipzig 1853. *Ad. Strauss*, Bulgarische Volksdichtung, Wien u. Leipzig 1895. *G. Rosen*, Bulgarische Volksdichtungen, Leipzig 1879. *G. Weigand*, Die Aromunen, Leipzig 1894. *Herrmann Lübke*, Neugriechische Volks- u. Liebeslieder in deutscher Nachdichtung 1895. Μόνον διὰ τὰ ἑλληνικά τραγούδια ἐχρησιμοποίησε πλὴν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Lübke καὶ κείμενα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

θέστατα ιδίως χρησιμοποιούνται πουλιά, κατά τὸ πλεῖστον γεράκια, ὡς ἀγγελιαφόροι. Εἰς τὰς ἀποστολὰς αὐτὰς συχνὰ ὁ ἀποθνήσκων ἥρωας καλεῖ τὸ πουλί νὰ φάγη ἀπὸ τὸ σῶμα του, διὰ νὰ πάρη δύναμιν:

*«Φάγε καὶ σύ, καλὸ πουλί, ἀπ' ἀντρειωμένου πλάτες,
νὰ κάμης πῆχυν τὸ φτερὸ καὶ πιθαμὴ τὸ νύχι».*

Ἡ παράστασις αὐτῆ, ἡ τόσον ἰδιότυπος, ἀπαντᾷ ὁμοίως εἰς σερβικὰ καὶ βουλγαρικὰ τραγούδια, ἀλλὰ πρέπει, κατὰ τὸν Dieterich, νὰ σχετισθῆ μετέραν ὅλως ὁμοίαν ἀντίληψιν, ἀπαντῶσαν εἰς ἄλλα ἑλληνικὰ τραγούδια, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος ποῦ τρώγει ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ ἥρωος καὶ πίνει ἀπὸ τὰ μάτια του εἶναι ὁ Χάρος. Εἰς ἓνα μάλιστα ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ὁ Χάρος, ἀφοῦ δὲν ἠμπόρεσε νὰ καταβάλλῃ τὸν ἥρωα εἰς τὴν πάλην,

*χρυσὸς ἀτὸς ἐγίνηκε πάνω στὴν κεφαλὴν του,
καὶ ἔσκαπτε μετὰ τὸ νύχιν του νὰ βάλῃ τὴν ψυχὴν του. (Κέπε.).*

Ἐπίσης διάλογοι, ὅπου τὰ πουλιά ἐκφράζουν τὰς γνώμας των περὶ τῶν ἀνθρώπων ἢ ἀνταλλάσσουν τὰς εἰδήσεις των περὶ τῆς τύχης τῶν ἡρώων, εἶναι ἐξ ἴσου προσφιλεῖς εἰς τοὺς Ἑλληνας, τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ τοὺς Σέρβους. Εἰς τὸ τραγούδι π.χ. τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν τῶν πουλιῶν ἡ Ἀρετὴ ἀντιλαμβάνεται τὴν τραγικὴν μοῖραν τοῦ ἀδελφοῦ της καὶ εἰς τὸ τραγούδι τῆς αἰχμαλώτου γυναικὸς πουλί πάλιν ἐκφράζει τὴν φρίκην του *«πῶχει ἀδερφὸς τὴν ἀδερφή στὸν κόρφο του κλεισμένη».*

Ὅμοιως εἰς ἓνα σερβικὸν τραγούδι οἱ κορυδαλλοί, βλέποντας ἓνα ἔρωτικὸ ζευγάρι κάτω ἀπὸ ἓνα δέντρο, θαυμάζουν τὴν ὁμορφιὰ τῶν δύο νέων καὶ εἰς ἓνα ἄλβανικὸ ἀπὸ τὴν φλυαρίαν δύο πουλιῶν, ποῦ κάθονται ἀντικρυστά, πληροφοροῦμεθα τὴν ἀπαγωγὴν μιᾶς κόρης ἀπὸ κάποιον Τοῦρκον.

Πόσον συχνὰ καὶ εἰς τὰ κλέφτικὰ μας τραγούδια δύο ἢ τρία πουλιά εἰσάγονται συνομιλοῦντα, διὰ νὰ κάμουν γνωστὴν τὴν τύχην τῶν ἡρώων, εἶναι περιττὸν νὰ εἶπω. Προφανῶς μετὰ τὴν διαλογικὴν αὐτὴν μορφήν τῆς ὁμιλίας τῶν πουλιῶν ἀποσκοπεῖται μία ὑψηλὴ δραματικὴ ἐνέργεια, ὅσον καὶ ἂν παρουσιάζεται αὕτη τυπικὴ καὶ μονότονος.

Ὅμοια στενὴ σχέσις ὑφίσταται καὶ μεταξὺ τοῦ πολεμιστοῦ καὶ τοῦ πολεμικοῦ του ἵππου. Τὸ ἄλογον εἶναι ὁ πιστὸς καὶ ἀχώριστος σύντροφος εἰς τὴν νίκην ἢ τὴν θανάτην. Ἡ τρυφερότης πρὸς τὸ ἄλογον ἐπεκτείνεται καὶ εἰς αὐτὴν τὴν σύζυγον τοῦ ἥρωος, ἡ ὁποία παραθαρρύνει τὸ ἄλογον τοῦ συζύγου της εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα σχεδὸν μετὰ τὰ ἴδια λόγια εἰς ἑλληνικὸν καὶ ἄλβανικὸν ἄσμα καὶ τοῦ ὑπόκειται πλουσίαν ἀμοιβὴν ἐν περιπτώσει νίκης, ὅπως καὶ εἰς τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ.

Και δὲν θέτει μόνον ἡ φύσις τὰ δημιουργήματά της προθύμως εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ἐξασκεῖ ἐπὶ τῆς φύσεως συνειδητὴν ἢ ἀσυνειδητὸν ἐπίδρασιν εἴτε ἀπευθυνόμενος πρὸς αὐτήν, διὰ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν εὐνοιάν της, εἴτε ἐπηρεάζων μὲ τὴν τύχην του τὴν νεκρὰν φύσιν. Ἐρωτήσεις καὶ προσφωνήσεις πρὸς τὴν ἄψυχον φύσιν, τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα, τὰ βουνὰ καὶ τὰ δένδρα, τὴν θάλασσαν καὶ τοὺς ποταμούς, ἐρωτήματα ἀκόμη καὶ πρὸς τὸν «καθρέφτη» εἶναι συνήθης εἰς τὴν ποίησιν τῶν βαλκανικῶν λαῶν καὶ ἀφορμὴ πρὸς τοῦτο εἶναι συνήθως πόνοι καὶ πόθοι τῆς καρδιάς. Ἄλλ' ἰδιομορφία τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἀλβανικῆς ποιήσεως, ἐκδηλουμένη καὶ εἰς τὰ τραγούδια τῶν σλαβοφώνων τῆς Μακεδονίας, εἶναι τὸ ὅτι ἡ ἄψυχος φύσις εἶναι τόσον βαθέως ἐμψυχωμένη, ὥστε ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην τύχην, ἰδίᾳ εἰς θλιβερὰς περιστάσεις, εἰς τρόπον, ὥστε ν' ἀλλοιώνεται καὶ νὰ μεταβάλλεται ἡ συνήθης αὐτῆς ὄψις. Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς αἰσθηματικῆς ἐμψυχώσεως τῆς φύσεως παρουσιάζεται μόνον εἰς τὴν δημώδη ποίησιν τοῦ νοτίου τμήματος τῆς χερσονήσου, ὅχι δὲ καὶ εἰς τὴν σερβικὴν, ὁ Dieterich εὗρισκει καὶ ἐδῶ ἓνα τεκμήριον ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως, διότι ἡ συμπάθεια αὐτῆ τῆς φύσεως πρὸς τὸν ἄνθρωπον εἶναι αἴσθημα γνησίως ἑλληνικὸν καὶ ἀνάγεται ὅχι εἰς τὴν κλασσικὴν, ἀλλ' εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἑλληνικὴν, τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν. Τῷ ὄντι εἰς τὸ εἰδυλλιακόν, αἰσθηματικὸν πάθος τῶν Ἑλλήνων τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς «ἐφαίνετο ὡς νὰ κλαίῃ καὶ αὐτὴ ἡ φύσις, συμπάσχουσα, ὡς ὁ Rohde λέγει, μὲ τὴν βασανισμένην ἀνθρωπίνην ψυχὴν».

Ἐνα αἴσθημα, πηγάζον ὁμοίως ἐξ ἐσωτέρας αἰσθήσεως πρὸς τὰ θέλητρα τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖον ἠμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐπιθυμία τοῦ τάφου, εὗρισκεται ὡσαύτως ἐκπεφρασμένον εἰς τὴν ποίησιν ὄλων τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Εἶναι μία κατηγορία ἁσμάτων, ὅπου κατὰ ὄλως ἀπλοῖκόν τρόπον οἱ τρόμοι τοῦ θανάτου ἀποσκορακίζονται μὲ μόνην τὴν δύναμιν, πού δίδει ἡ χαρὰ διὰ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς φύσεως, χαρὰ πού συνεχίζεται καὶ πέραν τῆς παρούσης ζωῆς χωρὶς τὴν μεσολάβησιν καμιάς μεταφυσικῆς θεωρίας.

Ἐραιότατα τὸ αἴσθημα αὐτὸ τῆς ζωῆς ἐν τῷ θανάτῳ ἐκφράζεται εἰς τὰ ἑλληνικὰ τραγούδια μὲ τὴν «ἀδάκρυτη καὶ ἀστέναχτη» παραγγελία τοῦ Δήμου πρὸς τὰ παλληκάρια του :

*Κάμειτε τὸ κιβοῦρι μου πλατύ, ψηλὸ νὰ γένη,
νὰ στέκω ὀρθὸς νὰ πολεμῶ καὶ δίπλα νὰ γεμίζω·
κι ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξιὸ ἀφήστε παραθύρι,
τὰ χελιδόνια νὰ ἔρχωνται, τὴν ἄνοιξη νὰ φέρουν
καὶ τ' ἀηθόνια τὸν καλὸ Μάη νὰ μὲ μαθαίνουν.*

Καὶ ἡ λατρεία αὐτὴ πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ζωὴν ἐξεφράσθη ὁμοίως καὶ εἰς ἄλλα μας τραγούδια καὶ μοιρολόγια, ἰδίᾳ ὡς πόθος κόρης :

*Μάννα μου, νὰ μὲ θάψετε σὲ πράσινο λειβάδι
δεξιὰ μεριὰ ν' ἀφήσετε ἕνα παραθυράκι,
νὰ μπαίνη ὁ ἥλιος τὸ πρωτὶ, δροσιὰ τὸ μεσημέρι
καὶ τὸ ἡλιοβασίλεμα νὰ μπαίνη τὸ πουλί μου...*

Εἰς ἕνα τραγοῦδι τῶν Σλαβοφώνων τῆς Μακεδονίας τὰ παράθυρα εἶναι τέσσαρα: Τὸ πρῶτο γιὰ τὸν ἥλιο, τὸ δεύτερο γιὰ τὸν καθαρὸν ἀέρα, τὸ τρίτο γιὰ τὴ δροσιὰ καὶ τὸ τέταρτο γιὰ τὰ κορίτσια, ποὺ πᾶνε στὴ βρύση, γιὰ νὰ φωνάζουν τὴ φιλαινάδα τους νὰ πάη κι αὐτὴ μαζί τους.

Εἰς ἄλλο ὅμως τραγοῦδι τῶν Σλαβοφώνων τῆς Μακεδονίας, καθὼς καὶ εἰς ἕνα σερβικό, τὸ μνήμα χτίζεται μὲν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς κόρης μακρὸν καὶ πλατὺ, ἀλλὰ τὰ παράθυρα λείπουν καὶ στὰ πόδια τῆς νεκρᾶς τὸ τραγοῦδι τοποθετεῖ μιὰ βρύση, ποὺ ποτίζει ἕνα κηπάκι, γιὰ νὰ μποροῦν τὰ κορίτσια νὰ παίρνουν ἐκεῖ νερὸ καὶ νὰ στολίζονται μὲ λουλούδια.

Εἰς τὸ τελευταῖον αὐτὸ τραγοῦδι ἡ ἐπιθυμία τῆς κόρης ἀφορᾷ εἰς ἄλλα πρόσωπα, εἶναι τρόπον τινὰ ἀνιδιοτελής· εἰς τὰ δύο προηγούμενα ἀφορᾷ εἰς τὸ ἴδιον αὐτῆς πρόσωπον, εἶναι ἐγωϊστικὴ. Εἰς ἐκεῖνο ἡ θαμμένη λογίζεται νεκρά, εἰς ταῦτα ζωντανή. Ἡ τελευταία αὐτὴ ἐκδοχὴ ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Ὅθεν τὰ ἑλληνικὰ ἄσματα πρέπει, κατὰ τὸν Dieterich, νὰ θεωρησώμεν καὶ ἐδῶ πάλιν ὡς τὰ ἀρχικά· «μόνον ἐν τῇ προϋποθέσει, ὅτι λαμβάνει χώραν μία ἐπέκεινα ζωῆ, ἔχει νόημα ἡ ἐπιθυμία διὰ τὸ φτεριάξιμο τοῦ τάφου».

Ὅπως δ' ἡ σχέσις τῶν ἀνθρώπων τῆς χερσονήσου μας πρὸς τὴν φύσιν, ἔτσι καὶ ἡ ἴδια των ζωῆ, καὶ μάλιστα ὡς ἐκδηλώνεται αὐτὴ εἰς τὸν ἐρωτικὸν καὶ οἰκογενειακὸν βίον, παρουσιάζει κοινὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἐξηγοῦνται ἐπίσης ἀπὸ τὰς κοινὰς εἰς αὐτοὺς πολιτιστικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀντιλήψεις. «Ὁ βίος τῶν γυναικῶν, λέγει ὁ Dieterich, εἰς τὰ Βαλκάνια εἶναι κλειστός, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο εἶναι ἀπλῶς ἀποτέλεσμα κοινωνικῆς συνθήκης, τὸ δὲ πάθος τῶν μεσημβρινῶν λαῶν εὐρίσκεται εἰς ὀξυτέραν ἀντίθεσιν πρὸς αὐτό, ἐπόμενον εἶναι ἡ μυστικότης εἰς τὸν ἐρωτικὸν βίον νὰ διαδραματίζῃ παρ' αὐτοῖς πολὺ μεγαλύτερον ρόλον ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις Εὐρωπαϊοῖς. Αἱ συνεντεύξεις τῶν ἐραστῶν μόνον εἰς τὸ κρυπτὸν ἠμποροῦν νὰ λαμβάνουν χώραν, ὅπου μόνον ἡ φύσις παραμονεύει ὡς μάρτυς. Ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτῆς ὁ ἀγωνιῶν ἔρωσ δὲν εἶναι ἀσφαλὴς καὶ ἔτσι ὁ ἀπηγορευμένος ἐκεῖνος χαρακτῆρ τῆς ἐρωτικῆς συνεντεύξεως ὁμοῦ μὲ τὸ εὐδιέγερον, ζωντανὸν αἴσθημα τῆς φύσεως

τῶν λαῶν τούτων παρήγαγε μίαν σειρὰν τραγουδιῶν, τὰ ὅποια ὡς ἀντικείμενον ἔχουν τὴν προδοσίαν τῆς ἀγάπης ὑπὸ τῆς φύσεως.

Μὲ τολμηρὰν φαντασίαν ὁλόκληρος ἡ περιβάλλουσα νεκρὰ φύσις γίνεται μία ἄλλυσις ἀπὸ προδότας. Εἶναι γνωστὸν τὸ ὠραῖον τραγοῦδι τῶν ἔρωτευμένων :

*Κόρη, ὄντας ἐφιλειώμασταν, νύχτᾳ ἦταν, ποιός μᾶς εἶδε ;
— Μᾶς εἶδε ἡ νύχτα κ' ἡ αὐγή, τ' ἄστρο καὶ τὸ φεγγάρι,
καὶ τ' ἄστρον ἔχαμήλωσε, τῆς θάλασσας τὸ εἶπε·
θάλασσα τό εἶπε τοῦ κουπιοῦ καὶ τὸ κουπὶ τοῦ ναύτη
κι ὁ ναύτης τὸ τραγοῦδησε σ' ὄλην τὴν οἰκουμένην.*

Εἰς τὸ σερβικὸ τραγοῦδι τὸ θέμα ἀναπτύσσεται σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν τῆς σερβικῆς γῆς· ἀντὶ φεγγαριῦ - θάλασσας - κουπιοῦ - ναύτη τὴν προδοσίαν ἐδῶ ἐνεργοῦν : λειβάδι - ἀγέλη - βοσκὸς - διαβάτης, ἀλλ' εἰς τὴν ἄλλυσιν αὐτὴν κατόπιν προστίθενται : ναύτης - καράβι - νερὸ - ἡ μάννα τοῦ κοριτσιοῦ. Τὸ ὑγρὸν δηλαδὴ στοιχεῖον ὑπεισήληθεν ἀργότερα κατὰ ὅλως ἀσαφῆ τρόπον εἰς τὸ σερβικὸ τραγοῦδι, προφανῶς ἀπὸ παρανόησιν ἑλληνικῶν τραγουδιῶν».

Θὰ ἠμποροῦσεν ἐδῶ ν' ἀντείπη κανεὶς, ὅτι αὐταὶ καὶ ἄλλαι ἀκόμη ὁμοιότητες ἀφοροῦν εἰς ἐπὶ μέρους στοιχεῖα καὶ μοτίβα, τὰ ὅποια δυνατόν νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὴν ποίησιν καὶ ἄλλων λαῶν, ἀποτελοῦντα στοιχεῖα ἢ κατάλοιπα μιᾶς κοινῆς πρωτογόνου λαϊκῆς ποιήσεως. Δι' αὐτὸ καὶ νεώτεροι ἐρευνηταί, ὡς ὁ John Meier, ὁ βαθύτερος γνώστης τῆς δημώδους εὐρωπαϊκῆς ποιήσεως, τὴν ἔρευναν διὰ τὴν διαπίστωσιν τῶν κοινῶν στοιχείων εἰς τὴν ποίησιν διαφόρων λαῶν καὶ τὸν καθορισμὸν τῆς προελεύσεως αὐτῶν περιορίζουν εἰς σύνολα ἀπρητισμένα ἢ εἰς μοτίβα ἀποτελοῦντα τὴν κεντρικὴν ὑπόθεσιν ἢ τὸ κύριον θέμα ἑνὸς ἔσματος¹⁾. Καὶ ἔσματα ὅμως μὲ τὴν αὐτὴν βασικὴν ὑπόθεσιν δὲν λείπουν ἀπὸ τὴν δημώδη ποίησιν τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Τέτοιο εἶναι π.χ. τὸ τραγοῦδι τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου, τῆς Λυγερῆς ποῦ

*«κavχίστηκε πὼς Χάρο δὲν φοβᾶται,
γιατὶ ἔχει τοὺς ἐννιά ἀδερφοὺς, τοὺς κασιτροπολεμίτες.
Κι ὁ Χάρος ὅπου τ' ἄκουσε πολὺν τοῦ βαρυφάνη
μαῦρο πουλάκι γίνηκε κ' ἐλάβωσε τὴν κόρη
μέσ' στὸ λιανὸ τὸ δάχτυλο πού 'χε τὴν ἀρραβῶνα».*

¹⁾ J. Meier, *Volksliedwanderung und Volksliedforschung* ἐν *Archiv für Literatur und Volksdichtung*, τ. I (1949) σ. 179.

Ἡ κόρη πεθαίνει, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος ἔρχεται μὲ μεγάλο ψῆμι νὰ πάσῃ τῇ νύφει. Σὰν ἔμαθε τὸ κακὸ πὸν τὸν βρῆκε

*«σκύφτει, φιλεῖ γλυκὰ γλυκὰ, γλυκὰ τὴν ἀγκαλιάζει,
 χρυσὸ μαχαῖρι νῆβγαλε νὰπ' ἀργυρὸ φηκάρι
 ψηλὰ ψηλὰ τὸ σήκωσε καὶ στὴν καρδιά τὸ χώνει.
 Ἐκεῖ πὸν θάψανε τὸ νιὸ φύτρωσε κυπαρίσσι
 κ' ἐκεῖ πὸν θάψανε τὴ νιὰ ἐβγῆκε καλαμιῶνα.
 Λυγογυρίζει ἡ καλαμιὰ, σκύφτει τὸ κυπαρίσσι.
 Κι ἔνα πουλὶ κελάδαε, σ' ἄλλο πουλὶ ξηγειῶνταν.
 Γιὰ δές τα τὰ κακόμοιρα, τὰ πολναγαπημένα,
 δὲ φιληθῆκαν ζωντανά, φιλειοῦνται πεθαμένα.*

Τοῦ τραγουδιοῦ αὐτοῦ μᾶς ἦσαν τὸ 1938 γνωσταὶ 142 παραλλαγáι, προερχόμεναι ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπὸ τὸν Πόντον καὶ τὴν Καππαδοκίαν πρὸς ἀνατολάς, ἕως τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ζάκυνθον πρὸς δυσμὰς καὶ ἀπὸ τὴν Κύπρον καὶ Κρήτην ἕως τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν βόρειον Θράκην.

Τὸ ἴδιο τραγοῦδι μὲ τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν εὐρίσκεται εἰς 7 μὲν παραλλαγὰς εἰς τὴν Βουλγαρίαν, εἰς 5 δὲ εἰς τὴν Κροατίαν καὶ εἰς 3 παραλλαγὰς εἰς τὴν Σλοβενίαν. Ἦτοι 15 παραλλαγáι σλαβικαὶ ἔναντι 142 ἑλληνικῶν, αἱ ὁποῖαι ἔκτοτε ἠῤῥῆθησαν εἰς 170. Ὑπάρχουν καὶ 8 παραλλαγáι τοῦ ἄσματος εἰς γερμανικὴν γλῶσσαν καὶ δι' αὐτὸ περιελήφθη τοῦτο εἰς τὸ Corpus τῶν γερμανικῶν τραγουδιῶν, τὰ Deutsche Volkslieder πὸν ἐκδίδει τὸ Deutsches Volksliedarchiv τοῦ Freiburg ὑπὸ τὴν σοφὴν διεύθυνσιν τοῦ John Meier. Ἐκεῖ, εἰς τὸν 2ον τόμον, σελ. 219—240, ἐρευνᾶται κατὰ ὑποδειγματικὸν τρόπον ἡ ὅλη παράδοσις τῶν κειμένων καὶ τῶν μελωδιῶν καὶ ἐκ τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως ἀποδεικνύεται ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἄσματος καὶ ὅτι πατρὶς τοῦ ἀρχικοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ἡ Ἑλλάς τῶν πρώτων μεσαιωνικῶν χρόνων. «Πλασθὲν τὸ ἄσμα, λέγεται ἐκεῖ, ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος διεδόθη εἰς ὅλας τὰς χώρας ὅπου λαλεῖται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ κατόπιν ἀπὸ ἐδῶ ἐξεχύθη ἐν ἄσματικῇ μάλιστα μορφῇ εἰς ὀγκῶδη κύματα πρὸς βορρᾶν καὶ κατέκλυσε τὴν Βουλγαρίαν, Κροατίαν καὶ Σλοβενίαν διὰ τῶν δύο τελευταίων χωρῶν ἔφθασε καὶ εἰς τὴν γερμανικὴν γλωσσικὴν νησίδα Gottschee, καθὼς καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Κάτω Δουνάβεως καὶ τῶν Σουδητῶν ὀρέων καὶ πιθανῶς καὶ εἰς ἄλλας γερμανικὰς περιοχὰς εἰς τὰ δυτικὰ μεθόρια τοῦ Σλαβισμοῦ (Σιλεσίαν, Lausitz)». Καὶ τὴν ἑλληνικὴν προέλευσιν τοῦ ἄσματος ἐπιβεβαιοῖ ἡ συγκριτικὴ μελέτη τῶν μελωδιῶν, ἀφοῦ οἱ τόνοι τοῦ ἑλληνικοῦ τραγουδιοῦ ἀνευρίσκονται εἰς τὸ γερμανικὸν τραγοῦδι τῆς Gottschee.

Ὅμοιως διαδεδομένα εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς εἶναι καὶ ἄλλα ἄσματα, ὡς τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας, τῆς Ἑροῦς καὶ τοῦ Λεάνδρου. Καὶ τὰ ἄσματα αὐτὰ ἐξήτασεν ὁ Κ. Dieterich, ἀναλύσας δὲ τὴν ὑπόθεσιν, ἣ ὁποία ὑπόκειται εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν, εὔρεν ἐκ λόγων ἐσωτερικῆς αἰτιολογίσεως τοῦ μύθου ἀρτιωτέρας τὰς ἐλληνικὰς συνθέσεις καὶ κατέδειξε τὴν ἐλληνικὴν τῶν ἁσμάτων καταγωγὴν. Συγχρόνως ὁμοῦ διεπίστωσε καὶ διαφορὰς εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν σύνθεσιν αὐτῶν, ὀφειλομένας προφανῶς εἰς διαφορὰς τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν χαρακτήρων τῶν καθ' ἕκαστον βαλκανικῶν λαῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐξέτασις, ὡς λέγει, ἐνέχει καὶ ψυχολογικὸν ἐνδιαφέρον. Εἰς τὴν διαπίστωσιν δ' αὐτὴν ἤχθη καὶ ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν κύκλων παραστάσεων, εἰς τὰς ὁποίας ἐνσαρκώνονται αἱ ἰδέαι περὶ δυνάμεων τῆς φύσεως καὶ τῆς μοίρας. Εἶναι δὲ λίαν χαρακτηριστικόν, ὅτι αἱ δυνάμεις τοῦ σκότους, καθὼς καὶ μορφαὶ ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ παραμυθιοῦ, ἔδωσαν παρὰ τοῖς Σλάβοις τὴν ὕλην εἰς συνθέσεις ποιητικὰς, ὥστε τὰ ἄσματα τῶν Σέρβων καὶ τῶν Βουλγάρων γέμουν ἐξωτικῶν δαιμονίων καὶ ὅ,τι παρ' ἡμῶν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς διευπλώθη εἰς παραδόσεις καὶ παραμύθια, τοῦτο παρ' ἐκείνοις ἀπέτελεσε θέμα ποιητικῆς ἐπεξεργασίας.

Διὰ τὴν συμπληρώσιν τέλος τὴν προβληθεῖσαν πρὸ ἡμῶν εἰκόνα, ὁ Dieterich ἐσκιαγράφησε μὲ ὀλίγας ἀδράς γραμμάς τὴν μορφολογικὴν ἐνότητα ἐν τῇ λαϊκῇ ποιήσει τῶν Βαλκανίων, ὡς αὕτη ἐκδηλώνεται εἰς τὰ ἐσωτερικὰ μέσα ἐκφράσεως, τὰς εἰκόνας καὶ τὰ σχήματα τοῦ λόγου, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς μορφὰς τῆς ἐκφράσεως, τὸ μέτρον καὶ τὴν μελωδίαν.

Θὰ παραλείψω τὸν λόγον περὶ τῶν ἀλληγοριῶν καὶ τῶν παρομοιώσεων, τῶν παραβολῶν καὶ μεταφορῶν, τῶν ἐπαναλήψεων καὶ τῶν ἄλλων σχημάτων, πού παρομοιάζει ἡ δημοτικὴ ποίησις Ἑλλήνων, Ἀλβανῶν, Σέρβων καὶ Βουλγάρων. Θὰ σημειώσω μόνον τὴν συμφωνίαν, πού παρατηρεῖται εἰς τὴν στιχοιργίαν. Οὕτως ὁ τροχαϊκὸς δσύλλαβος, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ συνήθης στίχος τῶν ἀλβανικῶν, κουτσοβλαχικῶν καὶ βουλγαρικῶν ἁσμάτων, εἶναι ἐξ ἴσου διαδεδομένος ὄχι μόνον εἰς τὴν νεοελληνικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν δημώδη λογοτεχνίαν, ὥστε νὰ μὴ μένη καμία ἀμφιβολία, ὅτι ἀπέρρευσε ἀπὸ βυζαντινὴν πηγὴν. Καὶ ὁ 15σύλλαβος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον κυρίως αἰῶνα ἀπαντᾷ εἰς τὰ βουλγαρικὰ ἄσματα, κατὰ τὸν βούλγαρον καθηγητὴν Μ. Ἀρναούντωφ, εἶναι ἐλληνικῆς προελεύσεως¹⁾. Μόνον τοῦ τροχαϊκοῦ 10συλλάβου, πού ἐπικρατεῖ εἰς τὴν δημώδη σερβικὴν ποίησιν, δὲν εἶναι σαφὴς ἡ προέλευσις.

Καὶ τὸ γενικὸν πόρισμα τῆς ἐρεῦνης τοῦ Dieterich εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέ-

¹⁾ Βλ. Λαογραφίαν, τ. ΙΑ' σ. 276.

ρον. «Παρά την έξωτερικὴν γλωσσικὴν διαφορὰν ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου συνεδέθησαν εἰς τὸ παρελθὸν δι' ἑνὸς ἔσωτερικοῦ δεσμοῦ αἰωνοβίου κοινοῦ πολιτισμοῦ. Ὅπως στοιχεῖα γλωσσικὰ εἰσεχώρησαν ἐκ τῆς λατινικῆς, ἰταλικῆς καὶ τουρκικῆς καὶ ἠπλώθησαν ὁμοιομόρφως ἐπὶ ὅλων τῶν φυλῶν τῆς χερσονήσου, ἔτσι καὶ αἱ ἐκδηλώσεις ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς φαντασίας εὔρον πέρα παντὸς γλωσσικοῦ φραγμοῦ τὸν δρόμον των πρὸς τὰ μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένα σημεῖα τῆς εὐρείας περιοχῆς. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἠδυνήθη φυσικὰ νὰ συντελεσθῇ μόνον διὰ στενῆς ἔξωτερικῆς καὶ ἔσωτερικῆς ἐπαφῆς, ἡ ὁποία πάλιν κατέστη δυνατὴ ἐν μέρει μὲν διὰ τῆς συμβιώσεως καὶ τῆς πολλαπλῆς φυλετικῆς ἀναμείξεως, ἐν μέρει δὲ διὰ τῶν παντοίων ἱστορικῶν σχέσεων, ἐν μέρει τέλος διὰ τῆς κοινῆς ἐκκλησίας.

Ὅλαι λοιπὸν ἐκεῖναι αἱ κοινὰ ποιητικὰ παραστάσεις καὶ αἰσθηματικὰ ἐκφράσεις δὲν εἶναι κατὰ ταῦτα ἢ ἱστορικὰ τεκμήρια τοῦ πολιτισμοῦ, προερχόμενα ἐκ μιᾶς ἐποχῆς, ὅτε ἡ κοινότης τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν τούτων δὲν εἶχεν ἀκόμη διαταραχθῆ ἀπὸ ἰδιαιτέρας ἐθνικὰς ἐπιδιώξεις καὶ ἡ πνευματικὴ ἰδιορρυθμία ἐκάστου τούτων ἦτο ἀκόμη ἀδιαμόρφωτος. Ὅπωςδὴποτε ὅμως καὶ αὕτη μᾶς παρουσιάζεται ἀρκετὰ σαφῆς ἐν τῇ δημοτικῇ ποιήσει, καί, ὡς λέγει ὁ Dieterich, δὲν θὰ ἦτο δύσκολον εἰς τὰς παρατηρηθείσας ὑπ' αὐτοῦ συμφωνίας καὶ ὁμοιότητας ν' ἀντιταχθοῦν πολλὰ διαφοραὶ καὶ παραλλαγαί, αἱ ὁποῖαι ἔχουν βαθυτέραν τὴν ρίζαν καὶ εἶναι μᾶλλον ψυχολογικοῦ καὶ φυλετικοῦ χαρακτῆρος.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ κοινότης τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς διεσαφηνίσθη εἰς τὰ παρατεθέντα παραδείγματα, ἀνήκει καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὸ παρελθόν, δηλονότι εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν τὸ Βυζάντιον ἦτο τὸ ἐπικρατοῦν πολιτικὸν καὶ πνευματικὸν κέντρον ἑνὸς ἰσχυροῦ κράτους, τοῦ ὁποίου τὸ κέντρον τοῦ βάρους ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Μόνον διὰ τῆς συγκεντρωτικῆς δυνάμεως τοῦ Βυζαντίου συνετελέσθη ἡ πνευματικὴ αὐτὴ ἀφομοίωσις τῶν ὑποτεταγμένων εἰς αὐτὸ λαῶν ...»

Βεβαίως τὸ Βυζάντιον ὡς κράτος καὶ ὡς ὀργάνωσις δὲν συνετέλει εἰς τοῦτο. Φορὸς καὶ μεταφυτευτῆς τῶν νέων πολιτιστικῶν ἀγαθῶν ἐν τῷ κύκλῳ τῶν φυλετικῶς ξένων λαῶν ἦτο ὁ λαός, ὅστις ἐνεσάρκωνε τὴν δύναμιν τοῦ Βυζαντίου καὶ ὅστις καὶ μετὰ τὴν πτώσιν αὐτοῦ, ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη, ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ καθ'αυτὸ πνευματικῶς κυρίαρχος λαὸς τῆς χερσονήσου, ὁ ἑλληνικὸς λαός. «Ἐτσι ἐξηγεῖται, λέγει ὁ Dieterich, ὅτι τόσον πολλὰ ἐκ τῶν διαπιστωθέντων κοινῶν στοιχείων καὶ μορφῶν ἐν τῇ ποιήσει τῶν χωρῶν τοῦ Αἴμου ἐδέχθη ν' ἀναγνωρίσωμεν ὡς ἑλληνικά, ὅτι δηλαδὴ μετεδόθησαν εἰς τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἀκόμη καὶ στοιχεῖα ἀνατολικά ἐφθασαν διὰ τῆς ἑλληνικῆς μεσολαβήσεως εἰς τοὺς ἀκόμη ἡμιγρίους λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς.

Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι τόσον φυσικόν, ὥστε θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ θαυμάζῃ

κάνεις, ἂν θὰ συνέβαινε τὸ ἀντίθετον. Τὰ βαρβαρικά φύλα κατέκλυσαν τὴν χερσόνησον, οἱ Ἕλληνες τὰ ἀνεμόρφωσαν πνευματικῶς. Καὶ ἡ πνευματικὴ αὐτὴ ὑπεροχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ἀνωτέρα τῶν Ἑλλήνων φαντασία καὶ τὸ χάρισμα τῆς καλλιτεχνικῆς διαμορφώσεως τῆς ὕλης ἐξεδηλώθη καὶ εἰς τὴν δημόδη ποίησιν καὶ τοιοιτοτρόπως ἡ σφραγὶς τοῦ πνεύματός των καὶ τῆς μορφολογίας των ἐνετυπώθη ἀνεξιτήτως ἐπὶ τῶν γειτονικῶν των λαῶν».

Ἐννοεῖται ὅτι, ἐνῶ ἡ ποιητικὴ ὕλη εὐρίσκεται ὁποσοῦν συμμέτρως κατανεμημένη καθ' ὅλην τὴν εὐρείαν αὐτὴν περιοχὴν, ἡ ἐπεξεργασία αὐτῆς διεμορφώθη ἐκασταχοῦ διαφόρως, ἀναλόγως τῆς ποιητικῆς ἰδιοφυίας ἐκάστου τῶν λαῶν τούτων.

Τοιαύτην ἰδιοφυίαν ἐκέκτητο ἐξ ὅλων τῶν σλαβικῶν φύλων μόνον τὸ σερβικὸν καὶ διὰ τοῦτο οἱ Σέρβοι κατέχουν τρόπον τινὰ αὐτοτελῆ θέσιν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ποιητικῆς δημιουργίας· ἄλλως τε καὶ γεωγραφικῶς ἦσαν μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένοι ἀπὸ τὴν ἑλληνοανατολικὴν σφαιρὰν πολιτισμοῦ, ὥστε, ὡς λέγει ὁ Dieterich, «μόνον τὰ ἰσχυρότατα καὶ βαθύτατα ρεύματα ἠμποροῦσαν νὰ διασείσουν τὸν στερεώτερον θεμελιωμένον κόσμον τῆς φαντασίας καὶ τοῦ αἰσθήματός των, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ ἐλαφρὸν κυμάτισμα ἐνὸς λεπτότερον διατεθειμένου καὶ ὀλιγώτερον πρωταρχικοῦ πνεύματος, οἷον ἦτο τὸ ἑλληνικόν. Ὅθεν τοῦτο ἐδόνθησε μᾶλλον τὰ ἐγγύτερον πρὸς αὐτὸ ἐγκατεστημένα μικρότερα καὶ ὀλιγώτερον προικισμένα μὲ τὰ δῶρα τῆς φαντασίας φύλα τῶν ἀλλογλώσσων, τῶν Ἀλβανῶν, τῶν Σλαβοφώνων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς νοτίου Βουλγαρίας καὶ τῶν Κουτσοβλάχων, τῶν ὁποίων ἡ λαϊκὴ ποίησις ἐμφανίζεται καθ' ὀλοκληρίαν *ἐξελληνισμένη*. Περὶ τούτου δύναται τις εὐκόλως νὰ πεισθῆ, ἂν συγκρίνῃ ἐπὶ παραδείγματι τὴν νοτιοβουλγαρικὴν συλλογὴν ἁσμάτων τοῦ Georg Rosen μὲ τὴν βορειοβουλγαρικὴν τοῦ Adolf Strauss. Τὰ νοτιοβουλγαρικὰ εἶναι συντομώτερα, ἀλλὰ ζωηρὰ εἰς χρῶμα, ἄδρὰ εἰς ἐπινόησιν, λυρικῶς ἐμπνευσμένα ἄσματα, τὰ βορειοβουλγαρικὰ μέτρια, γεμᾶται μὲν δύναμιν καὶ αἰσθημα, ἀλλ' ὅμως ἐστερημένοι χρώματος καὶ φαντασίας, πανομοιότυποι, ἀνεπεξέργαστοι ἐπικαὶ ραψωδία». Οὕτως ἔχομεν πρὸ ἡμῶν μίαν ἐπὶ τῶν προϊόντων τοῦ πνεύματος τῶν λαῶν ἐδραζομένην διαφορὰν εἰς τὴν ψυχικὴν ἰδιοσυστασίαν τῶν Σλαβοφώνων τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῶν βορείως τοῦ Ὀρβήλου καὶ τοῦ Αἴμου οἰκούντων Βουλγάρων.

Κατὰ ταῦτα ἡ κουτσοβλαχικὴ, ἡ νοτιοβουλγαρικὴ καὶ ἐν μέρει ἡ ἄλβανικὴ λαϊκὴ ποίησις ἐμφανίζονται ὡς παραφυάδες τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἡ δὲ σερβοκροατικὴ ἴσταται εἰς τινὰ ἀπόστασιν, ἀποτελοῦσα ἰδίαν ὁμάδα· μεταξὺ δ' αὐτῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς, σχεδὸν ἐν τῷ μέσῳ, ἴσταται ἡ βορειοβουλγαρικὴ ποίησις, μόνον δ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐπικά ἄσματα εἶναι αὕτη τρόφιμος τῆς σερβικῆς Μούσης.

Μίαν ἄδρὰν παράστασιν τῶν διαφορῶν τούτων ἐν τῇ δημῳδαί ποιήσει μᾶς

δίδει ὁ αὐτὸς γερμανὸς ἐρευνητής: «Ἄν, λέγει, τὸ θεμελιῶδες στοιχεῖον τῶν ἑλληνικῶν ἐρωτικῶν ἔσμάτων εἶναι ἓνα ἐσωτερικὸν ψυχικὸν βᾶθος, πὺν συχνὰ ἀναταράσσεται παρατόλμως ὑπὸ εὐκινήτου φαντασίας καὶ ψυχικῆς ὀρμῆς, εἰς τὴν ἐρωτικὴν ποίησιν τῶν Σέρβων φαντασία, πνεῦμα καὶ αἴσθημα φαίνονται ὡς νὰ διατελοῦν εἰς περισσότερον ἁρμονικὴν καὶ ἀφελῆ συμφωνίαν· τὰ ἑλληνικὰ ἐρωτικὰ ἔσματα ἐνεργοῦν συχνὰ ὡς ἓνα παράδοξον κρᾶμα ἀπὸ Heine καὶ Lenau, τὰ σερβικὰ ὡς τὰ τοῦ Storm· τὰ πρῶτα ἐπενεργοῦν ὡς ἔργα ζωγραφικὰ, τὰ σερβικὰ ὡς ἔργα πλαστικά, ἐκεῖνα ὡς μικρὰς ἀκουαρέλλες, αὐτὰ ὡς ἀνάγλυφες καὶ χρωματιστὲς στῆλες. Ἐντονωτέρα ἀκόμη εἶναι ἡ διαφορὰ ὡς πρὸς τὰ ἱστορικὰ ἢ ἐπικά ἔσματα τῶν δύο λαῶν: ἐδῶ ἡ λιτότης εἶναι πρὸς τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων, τὸ ἐπικὸν πλάτος πρὸς τὸ μέρος τῶν Σέρβων· ἐκεῖνα ἔχουν δραματικόν, αὐτὰ ἐπικὸν χαρακτήρα. Τοῦτο παρετήρησεν ἤδη ὁ Gustav Meyer: τὰ σερβικὰ ἔσματα, λέγει, εἶναι πολὺ ἐκτεταμένα καὶ ἐνίοτε τέρπουν τόσον ὀλίγον, ὅσον αἱ εὐρεῖαι στέπαι, ἀπὸ τὰς ὁποίας προέρχεται ὁ σλαβικὸς λαός· τὰ ἑλληνικὰ εἶναι συνήθως πηγαῖα, ἀποσπασματικά, ὑπαινισσόμενα μᾶλλον παρὰ διεξερχόμενα τὴν ὑπόθεσιν, παρὰ ταῦτα διαυγῆ ὡς ὁ ἀήρ τοῦ νότου».

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν βουλγαρικὴν καὶ δὴ τὴν βορειοβουλγαρικὴν ποίησιν, Βούλγαροι τινες συγγραφεῖς προσεπάθησαν συγγέοντες σκοπίμως τὰς ἐθνότητας, τὴν σερβικὴν καὶ τὴν βουλγαρικὴν, νὰ ἐξομοιώσουν τὴν βουλγαρικὴν ποίησιν μὲ τὴν σερβικὴν, διὰ νὰ προσδώσουν εἰς τὴν ποίησιν τοῦ ἔθνους τῶν τὰ προτερήματα καὶ τὴν ἀξίαν τῆς σερβικῆς ποιήσεως ¹⁾. Ἄλλ' ἤδη ξένοι μελετηταί, ὁ Dozon, ὁ Soerensen, ὁ Kravkon, παρετήρησαν τὴν μεγάλην διαφορὰν τῆς δημῶδους σερβικῆς ποιήσεως ἀπὸ τῆς βουλγαρικῆς. «Σέρβοι καὶ Βούλγαροι, λέγει ὁ Asmus Soerensen, εἶναι ὄχι μόνον γλωσσικῶς καὶ ἱστορικῶς κεχωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ τόσον τελείως διαφορετικοὶ κατὰ τὸν χαρακτήρα λαοί, ὥστε ἡ ὅλη δημῶδης ποίησις τῶν διαφέρει κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον» καὶ περαιτέρω: «... ἓνας ὅλως διάφορος κόσμος παραστάσεων, αἰσθημάτων καὶ μορφῶν παραστάσεως» ²⁾. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ ἐπικά ἔσματα τῶν Βουλγάρων, ὁ Soerensen δέχεται, ὅτι ταῦτα 100% προέρχονται ἀπὸ τὰ σερβικὰ ἔπη.

Ἐξ ὅσων ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν συνάγεται ὅτι, ὅσον περισσότερον ἐντείνει τις τὴν προσοχὴν ἐπισκοπῶν τὸν πολύμορφον καὶ πολύχρωμον πίνακα, πὺν συναπαρτίζει ἡ δημοτικὴ ποίησις τῶν βαλκανικῶν λαῶν, τόσον ὀξυτέρας διακρίνει, παρὰ

¹⁾ L. Ognjanov, Die Volkslieder der Balkanslaven, Berlin 1941 σ 27.

²⁾ Soerensen, Beitrag zur Geschichte der Entwicklung der serbischen Helden-dichtung (Arch. f. Slav. Phil. IV σ. 98). Βλ. Ognjanov, αὐτ. σ. 39 κέ.

τὰς ὑπαρχούσας ὁμοιότητας, τὰς διαφορὰς εἰς τὰ καθ' ἕκαστον, διαφορὰς, αἱ ὁποῖαι πηγάζουν ἀπὸ τὴν ψυχικὴν ἰδιοσυστασίαν τῶν καθ' ἕκαστον λαῶν ¹⁾).

Τοιαῦται διαφοραὶ γίνονται ἐμφανεῖς κατ' ἐξοχὴν εἰς τοὺς κύκλους τῶν ἁσμάτων, ποὺ στρέφονται περὶ τὰ ὀνόματα δύο ἡρώων ἀντιπροσωπευτικῶν δύο λαῶν, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Σέρβων, τὸν Διγενῆ Ἀκρίταν καὶ τὸν Μᾶρκο Κράλιεβιτς.

Περὶ τῶν ἁσμάτων τούτων ὁ μακαρίτης Dieterich ἐδέχετο, ὅτι παρὰ τὴν διαφορὸν διαμόρφωσιν, ποὺ ὑπέστη ὁ κύκλος τῶν σχετικῶν παραδόσεων εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ εἰς τοὺς Σλάβους, ὅμως ἔχουν μίαν κοινὴν ἀρχήν. Κατὰ τὸν Dieterich καὶ ὁ Μᾶρκος ἐμπίπτει εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Βυζαντίου, καὶ ὁ Μᾶρκος ὑπηρετεῖ τὸν βασιλέα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως ὁ Διγενής. Παρὰ τὴν διαφορὰν τῶν ὀνομάτων τὰ εἰς τοὺς ἥρωας τούτους ἀναφερόμενα ἅσματα παρουσιάζουν τόσον καταπληκτικὰς ὁμοιότητας, ὥστε ἡ ἐκδοχὴ μιᾶς ἐσωτερικῆς μεταξὺ αὐτῶν συναφείας νοεῖται οἴκοθεν.

Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν ἐν γενικωτάτῃ ἐπισκοπῇ τοὺς δύο αὐτοὺς κύκλους παραδόσεων καὶ ἁσμάτων καὶ πρῶτον τὸν ἀκριτικὸν κύκλον τοῦ Διγενῆ.

Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν συμβολικὸς ἥρωας τοῦ μεσαιωνικοῦ

¹⁾ Ὁ φίλος Dr. Erich Seemann, συνεργάτης τοῦ καθηγητοῦ John Meier εἰς τὸ Deutsches Volksliedarchiv τοῦ Freiburg εὐηρεστήθη εἰς ἐπιστολὴν του ἀπὸ 13 Αὐγούστου 1950 νὰ μοὶ διατυπώσῃ τὴν γνώμην του ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω, τὴν ὁποίαν σκόπιμον κρίνω νὰ παραθέσω ἐνταῦθα: Sie umreissen ein sehr interessantes Gebiet, das mich schon immer, vor allem im Hinblick auf das Volkslied, gefesselt hat. Eine umfassende Arbeit über das Volkslied auf dem Balkan würde sich sicherlich lohnen... Bei meinen Forschungen habe ich immer wieder die Beobachtung gemacht, dass Liedthemen und Motive recht freizügig von Volk zu Volk wandern; wie aber die Themen im einzelnen ausgestaltet werden, welcher Mittel sich dabei der Sänger bedient, wie er die seelische Haltung und Gefühlswelt der von ihm besungenen Gestalten zeichnet, darin drückt sich dann doch wesentlich spezifisch Nationales aus. Und hier beginnen eigentlich erst die interessanten Aufgaben für die volkskundliche Forschung. Eine solche Untersuchung dürfte auch nicht auf das Thematische der Lieder (aller Gattungen) sich beschränken, sondern müsste in gleicher Weise auch die anderen Komponenten des Volksgesanges berücksichtigen: Form, Metrum, Vortrag, Melodie, Sängerschaft, Lebensverbundenheit usw. Sicherlich würde da hinter gewissen einheitlichen Zügen ein im einzelnen doch recht buntes Bild vom balkanischen Volksgesang auftauchen, das es dann gälte, geschichtlich zu unterbauen, und der Frage wäre dabei nachzugehen, aus welcher Kultur und aus welchem Volkstum die einzelnen Züge stammen, und wie dazu das geschichtliche—teilweise gemeinsame—Schicksal der einzelnen Balkanvölker beigetragen hat. Wer wird das Werk einmal schreiben?...»

Ἑλληνισμοῦ. Τὰ κατὰ τὴν καταγωγὴν του ἔχουν χροιάν μυθιστορηματικὴν. Πολλὰ ἀπὸ τὰ κατορθώματά του μετέχουν τοῦ θαυμαστοῦ, ἀφοῦ χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀκριτικοῦ ἥρωος εἶναι ἡ τιτανικὴ του δύναμις, ἡ ἐξαιρετικὴ σωματικὴ του ρώμη. Ἄλλ' ἢ ὅλη του ζωὴ καὶ οἱ ἀθλοὶ εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις μιᾶς ὀλοκλήρου ἐποχῆς, τῆς ἐποχῆς τῶν μεγάλων συγκρούσεων πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀνὰ τὰς κλεισοῦρας τοῦ Ταύρου καὶ Ἀντιταύρου ἢ παρὰ τὰς καλαμῶδεις ὄχθας τοῦ Εὐφράτου.

Οἱ χρόνοι ποὺ μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τὴν σκοτεινὴν ἐκείνην ἐποχὴν, ἡ ἔλλειψις εἰδήσεων, κάμνουν τὸν ἥρωα μας νὰ πλανᾶται ἐπάνω ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου. Ἐν τούτοις ὁ Henri Grégoire, ὁ ἑλληνιστὴς ποὺ ἀφιέρωσε πολλὰς καὶ σπουδαίας μελέτας, αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ του, εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ μεσαιωνικοῦ μας ἔπους, πιστεύει ὅτι ἀνευρίσκει τὸν ἀθάνατον Διγενῆ εἰς τὴν χρονολογίαν τοῦ Θεοφάνους. Εἶναι «ὁ Διογένης, ὁ τῶν Ἀνατολικῶν τουρμαόρχης, ἀνὴρ ἱκανός», ὁ ὁποῖος ἔπεσε τὸ 788 εἰς λυσσαλέαν μάχην ἐναντίον τῶν Ἀράβων εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ στενὰ τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Ταύρου ¹⁾. Ἡ φήμη του παρέμεινεν ἀπὸ τοῦ θανάτου του ζωντανὴ καὶ τὸ ὄνομά του συνεδέθη μὲ γεγονότα καὶ πρόσωπα θρυλικὰ τῶν κατόπιν ἐπικῶν χρόνων τοῦ 9ου καὶ 10ου αἰῶνος. Διότι ὁ Διγενὴς δὲν εἶναι ὁ μόνος τοῦ μεσαιῶνος ἥρωος, τοῦ ὁποῖου διειρηθῆ ἡ μνήμη. Καὶ ἄλλων ἀνδρῶν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς τοῦ Βυζαντινοῦ τὰ ὀνόματα καὶ αἱ ἀνδραγαθίαι ἐπέζησαν εἰς τὴν μνήμην καὶ τὸ ἄσμα τοῦ λαοῦ. «Ἦτο ἐκείνη μία ἐποχὴ, ποὺ οἱ δημοτικοὶ τραγουδιστῆς, ὅπως λέγει ὁ Grégoire, ἐξέφρασαν πετυχημένα τὰ αἰσθήματα τῆς κοινωνίας τους, τὸν θαυμασμόν της πρὸς τοὺς ὑπερανθρώπους ἥρωες καὶ ἐξύμνησαν μὲ ἔμπνευση πρωτόκουστα ἀνδραγαθήματα».

Ἔτσι ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, ἀφοῦ εἰσεχώρησε εἰς τὴν ποίησιν τοῦ λαοῦ «ὑψώθηκε σὲ σύμβολον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος» καὶ στὸ τέλος ἔγινε τὸ κεντρικὸν πρόσωπον μιᾶς ἐποποιίας, ἡ ὁποία συνετάχθη περὶ τὸ 950 καὶ ὑπέστη κατόπιν διαφόρους διασκευάς. Ἄλλ' εἰς τὰ χέρια τῶν βυζαντινῶν αὐτῶν λογίων ἡ ἀκριτικὴ ἐποποιία εἶχε μεγάλην ἀτυχίαν.

«Τὶς ἡρωϊκῆς καὶ θρυλικῆς ἱστορίαι, λέγει ὁ Grégoire, ποὺ ἐγεννήθηκαν καὶ μεγάλωσαν στὴν ἀνυδροὴ χώρα τοῦ Εὐφράτη καὶ τῆς Μεσοποταμίας, μέσα στοὺς ἀντικατοπτρισμοὺς τῆς ἐρήμου, στοὺς καλαμῶνες τοῦ βιβλικοῦ ποταμοῦ, γύρω ἀπὸ τὶς φωτιὰς τῶν κατασκηνομάτων, στὰ κινήγια κατὰ τῶν λιονταριῶν, ἢ ἀκόμη στὰ κινήγια κατὰ τῶν ἀνθρώπων, τὶς θρυλικῆς αὐτῆς ἱστορίαις τὶς ἄλλαξαν οἱ λόγιοι στιχοπλόκοι σὲ τύπο μυθιστορίας» ²⁾.

¹⁾ Henri Grégoire. Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιία στὴν ἱστορία καὶ στὴν ποίηση. Νέα Ὑόρκη 1942, σελ. 36. Βλ. σχετικῶς Στ. Κυριακίδη ἐν Λαογραφίᾳ 10,661.

²⁾ Grégoire, ἐνθ. ἀν. 172.

Ἄλλ' ἡ ἀδιάσπαστη συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τῆς ὁποίας ἡ δημοτικὴ μορφή κατὰ τὴν διάρκειαν δέκα ὄλων αἰώνων δὲν ὑπέστη οὐσιώδη μεταβολήν, συνετέλεσε καὶ εἰς τοῦτο τὸ ἑλληνικὸν θαῦμα, ὅτι «τραγούδια ἀκριτικὰ δὲν ἔπαυσαν νὰ τραγουδιοῦνται ἀπὸ τὸν 8ον ἕως τὸν 20ὸν αἰῶνα, δηλ. ἐπὶ 1200 χρόνια». Κύκλοι ἐπικοὶ ἡρώων τῆς βυζαντινῆς ἐποποιΐας τοῦ 9ου καὶ 10ου αἰῶνος, ὅπως τὰ ἄσματα τοῦ Ἄρμουρη, τοῦ Ἀρέστη, τοῦ Θεοφυλάκτου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, ποὺ ἐχρησίμευσαν καὶ ὡς πηγαὶ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ, ζοῦν ἕως σήμερα, χάρις εἰς τὴν πιστὴν μνήμην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἰς τὸ στόμα γραιῶν καὶ γερόντων τοῦ Πόντου, τῶν Δωδεκανήσων, τῆς Κρήτης καὶ προπάντων τῆς Κύπρου. Ἰδίᾳ οἱ Κύπριοι ποιητάρηδες σὰν ἄλλοι ὁμηρικοὶ ραψῶδοι ἀπαγγέλλουν ἑκατοντάδας στίχων, ποὺ ἀποπνέουσιν πνοὴν ἡρωϊκὴν καὶ μᾶς ἐκπλήττουν μὲ τὰ ὀνόματα ποῦ ἀνασταίνουν μορφὰς τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς τοῦ Βυζαντίου:

Τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ γιὸς ...

ἐβγήκε, ἐδιαλαλήθηκε, κανένα δὲν φοβᾶται,

μῆτε τὸν Βάρδα τὸν Φωκᾶν, μῆτε τὸν Νικηφόρον,

μῆτε τὸν Βαρυτράχηλον, τὸν τρέμ' ἢ γῆ κι ὁ κόσμος.

Ἡ ἀρχὴ ἄλλου τραγουδιοῦ, ἀπὸ τὸν Πόντον, μᾶς ἐνθυμίζει τὸν Ἰωάννην Τζιμισκῆν:

Γιάννης ἐποῖκεν κάλεσμαν, Γιάννης ἐποῖκεν γάμον,

λαλεῖ καὶ τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ, λαλεῖ τῆς γῆς τὰ φύλλα,

τὸν Βασιλέαν παρὰνυμφον, τὸν υἱόν του φλαμπουριάτην,

τὸν Κιμισκῆν κι ἐλάλησεν, τὸν Κιμισκῆν τὸν Γιάννην.

Μὲ τὰ λαϊκὰ αὐτὰ τραγούδια, ποὺ ὅλα ἐγεννήθησαν εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἀπηχοῦν τοὺς ἀγῶνας τῆς ἡρωϊκῆς περιόδου τοῦ βυζαντινοῦ μεγαλείου, συμπληρώνεται καὶ φωτίζεται τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα.

Ὁ Γρέγοιρε λέγει καὶ τοῦτο εἰς τὸ τελευταῖον βιβλίον του: «Συμβαίνει ὥστε τὰ παλληκάρια, ποὺ εἶναι τὰ πιὸ πασίγνωστα, ποὺ ὁ λαὸς ποτὲ δὲν κουράζεται νὰ τραγουδάῃ, δὲν ἀνευρίσκονται παρὰ μὲ μεγάλη δυσκολία στὴν ἀληθινὴ ἱστορία».

Αὐτό, ὅπως εἶδαμε, συμβαίνει μὲ τὸν Διγενῆ Ἀκρίταν καὶ ἐχρησιάσθησαν κόποι καὶ μελέται πολλαί, διὰ ν' ἀνευρεθῇ ὁ ἦρωες εἰς τὴν ἀληθινὴν ἱστορίαν.

Μὲ τὸν Μᾶρκο Κράλιεβιτς δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον. Αὐτὸς δὲν ἐκούρασε τοὺς ἐρευνητὰς μὲ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν προσωπικῶν του στοιχείων ἢ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἔζησε καὶ ἠνδραγάθησεν. Εἰς τὴν ἐποχὴν του οἱ Τοῦρκοι ἔχουν βάλει τὸ πόδι των

ἐπὶ τῆς χερσονήσου μας καὶ αἱ εἰδήσεις περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῶν ἀνδραγαθιῶν τοῦ Μάρκου εἶναι καὶ πολλαὶ καὶ αὐθεντικά.

Ὁ Μᾶρκο Κράλιεβιτς—ἢ λ. Κράλιεβιτς συνήφθη εἰς τ' ὄνομά του ὡς εἶδος πατρωνυμικοῦ, σημαίνουσα «ὁ υἱὸς τοῦ κράλη» ἦτοι τὸ βασιλόπουλο—ἦτο υἱὸς τοῦ Βουκασίν, ὑποτελοῦς Σέρβου ἡγεμόνος, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ μικρὸν βασίλειον μέσα εἰς τὸ κράτος τοῦ ἀδυνατοῦ τσάρου Στεφάνου Οὔρεση καὶ ἐφονεύθη πολεμῶν κατὰ τῶν Τούρκων τὸ 1371 παρὰ τὸν Ἐβρον ποταμόν.

Εἶναι ἱστορικῶς βεβαιωμένον, ὅτι καὶ ὁ Μᾶρκος ἀνηγορεύθη κράλης ἐνὸς τμήματος εἰς τὰ νότια τοῦ σερβικοῦ κράτους· ἀλλὰ μετὰ τινὰ ἔτη ἐξεβλήθη ἀπὸ τὴν κληρονομίαν του ὑπὸ τοῦ γυναικαδέλφου του Balcha καὶ κατεδιώχθη παρὰ τοῦ τσάρου ἢ Κνεζε Λαζάρου, τοῦ κατόπιν ἡρωϊκοῦ πολεμιστοῦ τοῦ Κοσσυφοπεδίου. Εὐρεθεὶς εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὁ Μᾶρκος ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ σουλτάνου Μουράτ τοῦ Α', ἔγινε ὑποτελὴς εἰς αὐτὸν καὶ ἐν τῇ ιδιότητι ταύτῃ ἔλαβε μέρος εἰς ὅλας τὰς ἐκστρατείας τῶν Τούρκων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Τὰ ἐρεῖπια τοῦ πύργου του (Marsovi Kuli) σφύζονται ἐπὶ βραχώδους ὑψώματος ὀλίγον ἔξω τοῦ Πριλάπου τῆς Μακεδονίας. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν μάλιστα τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Vagos ὑπάρχει τοιχογραφία εἰκονίζουσα τὸν βασιλέα, ἓνα μεσήλικα ἄνδρα, ἐνδεδυμένον ἐπίσημον στολὴν μὲ τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τὸν σταυρὸν εἰς τὴν χεῖρα καὶ ἔχουσα πλαγίως τὴν σλαβικὴν ἐπιγραφήν: ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς Μᾶρκος. ¹⁾

Καὶ διὰ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν τοῦ Μάρκου ἔχομεν ἀρκετὰς πληροφορίας: «ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς Μᾶρκος» συνέζησε κατ' ἀρχὰς μὲ τὴν Θεοδώραν, σύζυγον κάποιου Γρηγόρη, ἔπειτα ἐνυμφεύθη τὴν Ἐλένην, τὴν ὁποίαν ἀργότερα ἐξεδίωξε, διὰ νὰ συνδεθῇ μὲ τὴν Εἰρήνην ²⁾. Ὡς υἱὸς ὅμως ὑπῆρξε καλὸς πρὸς τὴν μητέρα του Εὐφροσύνην—καὶ πρέπει νὰ προσέξωμεν τὸ ἑλληνικὸν τῆς ὀνομα—ἢ ὁποία ἦτο φιλόανθρωπος καὶ πονετικὴ γυναῖκα καὶ ἀποτελοῦσε τελείαν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν υἱὸν τῆς· διότι, ὡς παραδίδεται, καὶ μέσα εἰς τὴν μεγαλυτέραν του παραφορὰν δὲν ἀπέβαλε ποτὲ τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ὑπακοὴν πρὸς τὴν μητέρα. Αἱ σχέσεις του ὅμως πρὸς τὸν ἀδελφόν του Ἄνδρεάν δὲν ὑπῆρξαν ὁμαλαί. Ἄν πιστεύσωμεν ἓνα δαλματικὸ τραγοῦδι τῆς συλλογῆς Dozon, ὁ Ἄνδρέας ἔχασε τὴν ζωὴν του, φονευθεὶς ἀπὸ τὸ ἴδιον τὸ χεῖρι τοῦ Μάρκου ἐπάνω εἰς μίαν φιλονεικίαν ἐξ ἀφορμῆς ἐνὸς ἀλόγου.

Ὅθεν ἡ ἱστορία τοῦ Μάρκου δὲν εἶναι καθόλου ἄμεμπτος, ἢ μορφὴ του

¹⁾ *Jireček*, Geschichte der Serben 2, 104.

²⁾ *Jireček* αὐτ. σελ. 105.

δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη ἀπὸ σκιάς. Αὐτὸς οὗτος ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἀπέκτησε τὴν ἡγεμονίαν καὶ διετηρήθη εἰς αὐτήν, δεικνύει ἄνδρα, ὁ ὁποῖος χάριν τῆς ἀρχῆς δὲν διστάζει νὰ θυσιάσῃ τὰ ὕψιστα συμφέροντα τοῦ ἔθνους του καὶ νὰ συμπράξῃ μὲ τοὺς ἐχθροὺς. Ὡς ὑποτελὴς τοῦ σουλτάνου ἀπεδείχθη πιστότατος εἰς αὐτόν, συμπράττων καὶ συμπολεμῶν εἰς μίαν γραμμὴν μετὰ τῶν Τούρκων κατὰ τῶν χριστιανῶν ἔπεσε μάλιστα μαχόμενος ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ τὴν 17ην Μαΐου 1395 εἰς φονικωτάτην μάχην παρὰ τὴν Ροβίνα τῆς Βλαχίας, ἀκολουθῶν τὸν σουλτάνον εἰς τὴν ἐκστρατείαν, πὺν ἐπεχείρησε κατὰ τοῦ βλάχου βοεβόδα Mircea, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κατοχὴν τῆς Βουλγαρίας¹⁾. Καὶ σλάβοι ιστορικοὶ ὁμολογοῦν, ὅτι ὁ Μᾶρκος «δὲν ἐμφανίζεται ὡς ὑπερασπιστὴς τῶν ἀδυνάτων καὶ τῶν σκλάβων, ἀλλ' ὡς ἡγεμῶν, ὁ ὁποῖος μόνον περὶ ἑνὸς σκέπτεται, νὰ σώσῃ ὅπωςδὴποτε τὰς κτήσεις του εἰς τοὺς ταραχώδεις περὶ τὴν μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου χρόνους»²⁾. Κατὰ τὸν Jagić «οἱ προσωπικοὶ τοῦ ἐχθροῦ δὲν ἦσαν τόσον οἱ Τούρκοι, ὅσον οἱ διάφοροι γείτονες ἐξουσιασταί»³⁾. Κατὰ τὸν C. Jirecek «ὁ βασιλεὺς Μᾶρκος (1371 — 1395) ἦτο ἕνας ἀσήμαντος ἡγεμῶν (ein unbedeutender Herrscher) μὲ μικρὰν περιοχὴν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὸ πρῶτον λαϊκαὶ παραδόσεις καὶ τραγούδια ἔπλασαν ἕνα μεγάλον ἔθνικὸν ἥρωα».⁴⁾

Δι' αὐτὸ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πλέον παραδόξα φαινόμενα, ὅτι ὁ πρίγκιψ αὐτός, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ ζωῇ ὑπῆρξεν ἕνας αὐτόμολος πρὸς τοὺς Τούρκους, ὁ ὁποῖος ἐπέτυχε μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Τούρκων νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον καὶ διετηρήθη εἰς αὐτόν κατὰ τόσον ἐπονειδιστὸν τρόπον, ὁ ἡγεμῶν ὁ ὁποῖος ἔλαμψε διὰ τῆς ἀπουσίας του ἀπὸ τὴν μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου, ὅπου ἠγωνίσθησαν ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ Σέρβοι τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀπέβη ἢ μᾶλλον ὑμνουμένη μορφῇ τῶν σερβικῶν καὶ βουλγαρικῶν τραγουδιῶν, μολονότι μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὸν ἀποκαλοῦν κατ' ἀλήθειαν turska pridvorica, τ.ἔ. παράσιτο τῆς τουρκικῆς αὐλῆς. Ὅθεν εὐλόγως ὁ αὐστριακὸς σλαβολόγος Fr. Krauss λέγει: «Μερικοὶ κατέφυγαν εἰς διαφόρους, ἐν μέρει παρατόλμους εἰκασίας, διὰ νὰ λύσουν τὸ δῆθεν αἰνίγμα, πῶς συνέβη, ὥστε ἀκριβῶς ὁ προδότης αὐτὸς τοῦ λαοῦ του, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ ζωῇ διεδραμάτισεν ἕνα δευτερεύοντα ρόλον, ν' ἀποκτήσῃ δημοτικότητα, ἢ ὅποια καὶ μετὰ παρέλευσιν πεντακοσίων ἐτῶν ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ ἀπὸ τῆς Μαύρης θαλάσσης ἕως τὴν Ἀδριατικὴν, ριζωμένη εἰς τὰς καρδίας τεσσάρων νοτιοσλαβικῶν λαῶν.

¹⁾ W. Slatarski, Geschichte der Bulgaren, I. 1918, σελ. 181' περὶ τῆς χρονολογίας βλ. D. Zakythinos, La Grèce et les Balkans, Athènes 1947, σελ. 83.

²⁾ Ognjanov, ἐνθ. ἀν. 26.

³⁾ Jagić, Die südslav. Volksepik vor Jahrhunderten, σελ. 242.

⁴⁾ C. Jirecek, Geschichte der Serben, 2, Gotha 1918, σελ. 104.

Τὸ αἰνίγμα, λέγει ὁ Krauss, εἶναι ἀπλοῦν πρὸς λύσιν. Ὁ Μάρκος ἐσκέφθη νὰ διεγείρῃ εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας, πού ζοῦν ἐπιπόνως ὑπὸ βαρείας συνθήκας, ὑπερμέτρους ἐλπίδας δι' ἕνα χρυσοῦν αἰῶνα, ἔταξε τὸ δὴ λεγόμενον φούρνους μὲ καρβέλια εἰς τὸν λαόν του. Ὅποιος ἠξεύρει νὰ δελεάζῃ τὸ εὐπιστον, ἀκόρεστον πλῆθος μὲ ὑποσχέσεις, αὐτὸς ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ληστής, νὰ εἶναι παλιάνθρωπος, ἀλλ' ὅμως κερδίζει τὸ παιγνίδι. Διὰ μίαν χρυσοῦν ἐλπίδα ὁ λαὸς θυσιάζει τὸ ὀλίγον λογικὸν πού ἐνυπάρχει σῶον εἰς τὰς φρένας του. Καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ Μάρκος ἔπεσεν, ἡ ἑξηπατημένη ἐλπίς δὲν ἐπίστευσεν εἰς τοῦτο. Ὁ Μάρκος δὲν ἀπέθανε, κοιμᾶται ὑπνον βαθὺν μέσα εἰς ἕνα βουνὸ καὶ κάποιαν ἡμέραν θὰ σηκωθῇ καὶ θὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς Σλάβους ἀπὸ τοὺς Τούρκους»¹⁾.

Αὐτὰ περὶ τοῦ Μάρκου ὁ Krauss. Ἄλλ' ὅμως τὸν Μάρκον διεκδικοῦν καὶ σήμερον ἀκόμη διὰ τὸν λαόν των ὄχι μόνον Σέρβοι τινὲς καὶ Βούλγαροι συγγραφεῖς ἐκ πολιτικῶν, ὡς φαίνεται, ὑπολογισμῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ λαοὶ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Βουλγάρων καί, ὡς διατείνεται ὁ Βούλγαρος Οἰνηπανον, «ἀπὸ ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν!»²⁾. Ἄλλ' «ὁ ἀγὼν περὶ τὸν Μάρκον, λέγει ὁ αὐτὸς Οἰνηπανον, δὲν ἔχει νόημα οὐδὲ δικαιολογίαν, ἀποβλέπων δ' αὐτὸς εἰς ἄλλους, διεθνιστικοὺς ἴσως σκοποὺς ζητεῖ νὰ παραστήσῃ τὸν Μάρκον εἰδικῶς ὡς «βαλκανικὴν ἡρωϊκὴν μορφήν»³⁾.

Ὁ γάλλος Auguste Dozon, ὁ ὁποῖος ἠσχολήθη μὲ τὴν δημώδη ποίησιν τῶν Σέρβων καὶ τῶν Βουλγάρων, εἰς τὸ ἔργον τοῦ *L'Épopée serbe* (Paris 1888) ἔξετάζει τὴν θέσιν τοῦ Μάρκου ἐν τῇ παραδόσει: «Δὲν ὑπάρχει, λέγει, Σέρβος πού νὰ μὴν ἠξεύρῃ τὸ ὄνομα τοῦ Μάρκου Κράλιεβιτς» καὶ ἕνας σέρβος ἀρχαιοπώλης, δεικνύων ἕνα παλαιὸν νόμισμα, φέρον ἀποτυπωμένην τὴν εἰκόνα τοῦ Κράλιεβιτς, ἰδοὺ πῶς ἐξεφράσθη: «Αὐτὸ τὸ νόμισμα, εἶπε, εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα τῆς ἱστορίας μας, διότι μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς σέρβου βασιλέως, τὸν ὁποῖον πολλοί, καὶ μάλιστα λόγιοι, ἐθεωροῦσαν ἕως τώρα ὡς ἕνα μέθυσον καὶ τυχοδιώκτην».

Καὶ ὁ Dozon παρατηρεῖ (σελ. 48): «Πράγματι ἡ ἰκανότης του εἰς τὸ πίνειν πού δὲν εἶχεν ὄρια, κατορθώματα θαυμαστά καὶ μία σωματικὴ ῥώμη ἀνυπέρβλητος, πού ἀποδίδονται εἰς τὸν Μάρκον καὶ ἀπέβησαν παροιμιώδη, ἔκαμαν ν' ἀποσβεστοῦν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ τὰ ἄλλα γνωρίσματα τοῦ χαρακτῆρος του, ὥστε ὁ ἀναγνώστης θὰ δυνηθῇ ν' ἀναπλάτῃ τὰ ποιήματα, πού ἀναφέρονται εἰς αὐτόν».

Πράγματι ὁ σερβικὸς λαὸς ἢ μᾶλλον οἱ Σέρβοι ποιητάρηδες – διότι γενικῶς

¹⁾ *Fr. Krauss*, *Slavische Volksforschungen*, Leipzig 1908, σ. 365.

²⁾ *A. Ognjanov*, ἐνθ. ἀν. σ. 36.

³⁾ *A. Ognjanov*, σ. 27.

τὰ ἐπικά ἢ ἡρωϊκά τραγούδια τῶν Σέρβων δὲν εἶναι τραγούδια τοῦ λαοῦ ὑπὸ τὴν κρατοῦσαν ἔννοιαν, ἀλλὰ ποιήματα ἀοιδῶν, οἱ ὅποιοι τὰ ἔψαλλον εἰς τὰς ἀυλὰς τῶν Σέρβων βασιλέων καὶ λοιπῶν ἀρχόντων—οἱ Σέρβοι ποιητάρηδες προσεπάθησαν νὰ ἐξαγγίσουν τὴν μνήμην τοῦ Μάρκου, ὁ ὁποῖος πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ μέθυσος ἦτο καὶ ὠμότατος, ἀλλ' ἐν μέρει μόνον τὸ ἐπέτυχον· διότι ὁ ἀληθὴς Μᾶρκος τῆς ἱστορίας διαφαίνεται πολλάκις καὶ εἰς τὰ τραγούδια τοῦ λαοῦ· ὁ σέρβος ἦρωας δὲν ἀναστρέφεται πάντοτε εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἡρωϊκοῦ· καὶ πράξεις ταπειναὶ καὶ ἀνάξια δὲν εἶναι ξένα πρὸς τὸν Μᾶρκον, ὁ ὁποῖος δὲν διστάζει νὰ τυφλώσῃ καὶ παραμορφώσῃ κατὰ τὸν οἰκτρότερον τρόπον τὴν ὡραίαν Rossanda, τὴν ὑπερήφανη κόρη, πού δὲν τὸν καταδέχεται καὶ τὸν τιλοφορεῖ «κοπέλλι τῶν Τούρκων» ἢ, ὅπως θὰ ἴδωμεν, σκοτώνει τὴν κόρην τοῦ βασιλέως τῶν Ἀράβων, μολονότι αὐτὴ τὸν ἔσωσεν ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὸν ἠκολούθησεν εἰς τὴν φυγὴν, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ σφετερισθῇ τοὺς θησαυροὺς πού ἔφερε μαζί της.

Γενικῶς ὅμως εἰπεῖν, ὁ Μᾶρκος τῶν σερβικῶν ἁσμάτων δὲν εἶναι ὁποῖος ὑπῆρξεν εἰς τὴν ζωὴν· μετουσιώθη ὑπὸ τῆς λαϊκῆς μούσης τῶν Σέρβων εἰς ἔθνικόν ἡγεμόνα, εἰς ἦρωα, ὁ ὁποῖος μάχεται κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἔθνους του, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ αὐτοὶ δὲν εἶναι κἄν οἱ Τούρκοι καὶ Οὐγγροὶ, πρὸς τοὺς ὁποῖους τὸ σερβικόν ἔθνος διεξήγαγε αἱματηροὺς πολέμους ὑπὲρ ἐλευθερίας, ἀλλὰ παραδόξως Ἀράπηδες, Σαρακηνοὶ! Ὅλαι σχεδὸν αἱ ἀνδραγαθίαι του φέρουν τὸν Μᾶρκον εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ διεξάγονται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἑλληνος αὐτοκράτορος, τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου· πρὸς χάριν αὐτοῦ καὶ τῆς συζύγου του Ἑλένης—διὰ τὰς ἱστορικὰς γνώσεις τοῦ Σέρβου ποιητάρη ἢ ἀγία Ἑλένη δὲν εἶναι μητέρα, ἀλλὰ σύζυγος τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου—καταβάλλει τὸν φοβερόν Σαρακηνὸν καὶ σφάζει ἀπὸ τὸν κίνδυνον τὴν θυγατέρα των, ἀλλὰ συγχρόνως μὲ τὴν τιτανικὴν του δύναμιν ἐμβάλλει τὸν φόβον καὶ τρόμον εἰς τοὺς βασιλεῖς, ὅπως ὁ Πορφύρης ἢ ὁ Κωνσταντῆς τῶν ἀκριτικῶν μας ἁσμάτων. Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐπίσης τοῦ Ἑλληνος βασιλέως διατελῶν μάχεται κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀνατολήν. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Σέρβος δημοτικὸς ποιητὴς δὲν ξεχωρίζει τοὺς Ἀραβας ἀπὸ τοὺς μαύρους, τοὺς Ἀραπάδες.

Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ ἐδῶ εἰς ἀνάλυσιν τῶν σερβικῶν τραγουδιῶν, πού ἐξυμνοῦν τὰς ἀνδραγαθίας τοῦ Μάρκου Κράλιεβιτς. Θὰ περιορισθῶ εἰς ἓνα μόνον δεῖγμα, τὸ τραγοῦδι τῆς κόρης τοῦ βασιλιᾶ τῶν Ἀραπάδων.

Ἴδου τὸ τραγοῦδι ¹⁾: «Κάποτε στὸν Περλεπέ ρώταγε ἡ μάννα του τὸν

¹⁾ *Talvj*, Volkslieder der Serben, I Leipzig 1853, 164. *Aug. Dozon*, Poésies populaires Serbes, trad. sur les originaux, Paris 1859, σ. 101—103.

Μᾶρκο: Πέ μου, παιδί μου, Μᾶρκο Κράλιεβιτς, γιατί χτίζεις τόσες εκκλησιές; Εἶναι οἱ ἁμαρτίες σου πολλές ἢ κέρδισες μὲ μιᾶς τόσο πολὺ λογάρι; Κι ὁ Μᾶρκος τῆς ἀπάντησε: Ναί, μὰ τὸ Θεό! καλὴ μαννοῦλα. Κάποτε ἤμουνα στὴν Ἄραπια καὶ κίνησα ἕνα πρωὶ νὰ πάω στὴ βρύση, γιὰ νὰ ποτίσω τὸ ἄλογο μου, τὸ Σαράτς· σὰν πῆγα ὁμως στὴ βρύση, νὰ σου! δώδεκα ἀραπάδες στεκόντανε γύρω στὸ νερό. Θέλησα τότε, μάννα μου, νὰ ποτίσω τὸ Σαράτς μου ἔξω ἀπὸ τὴν ἀράδα τους, μὰ δὲν τὸ δέχτηκαν οἱ δώδεκα ἀραπάδες. Πιάνομε τότε τὸν καβγά: σηκώνω τὸ ραβδί, τὸ δυνατὸ τοποῦζι, καὶ πετυχαίνω μιὰ τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς μαύρους ἀραπάδες· ἕναν πετυχαίνω ἐγώ, ἔντεκα χτυποῦν ἐμένα· δύο πετυχαίνω ἐγώ, δέκα χτυποῦν ἐμένα· τρεῖς πετυχαίνω ἐγώ, ἔννιά χτυποῦν ἐμένα· τέσσερεις πετυχαίνω ἐγώ, ὄχτῳ χτυποῦν ἐμένα· πέντε πετυχαίνω ἐγώ, ἑφτά χτυποῦν ἐμένα· ἔξι πετυχαίνω ἐγώ, ἔξι χτυποῦν κ' ἐμένα, κ' οἱ ἔξι μὲ καταπονοῦν, μοῦ δένουν πισώπλατα τὰ χέρια, μὲ πᾶνε στὸ βασιλιᾶ τους κι ὁ βασιλιᾶς τους μ' ἔρρηξε στὴ φυλακὴ.

Ἐφτά χρόνια ἔκανα μέσα στὴ φυλακὴ· δὲν ἤξερα οὔτε ἂν ἔρχεται τὸ καλοκαῖρι οὔτε ἂν ἔρχεται ὁ χειμῶνας. Μονάχα, μάννα μου, ἀπὸ ἕνα πράγμα τό νοιωθα: παίζανε μὲ μπάλλες ἀπὸ χιόνι τὰ κορίτσια; ἔρχιχαν χιόνι τότε καὶ στὴ φυλακὴ μου κι ἀπ' αὐτὸ ἔβλεπα, πὼς ἦρθεν ὁ χειμῶνας· καὶ τὸ καλοκαῖρι κλαδάκια ἀπὸ βασιλικό, κι ἀπ' αὐτό, μάννα μου, ἔβλεπα πὼς ἦρθε τὸ καλοκαῖρι.

Ἄλλὰ σὰν ἦρθαν τὰ ὄχτῳ τὰ χρόνια, δὲν ἦταν πιά ἡ φυλακὴ αὐτὸ πού μὲ βασάνιζε· τώρα μὲ βασάνιζεν ἡ ἀραποπούλα, αὐτὴ, τοῦ βασιλιᾶ τῶν Ἄραπάδων ἢ θυγατέρα. Σὰν χάραζεν ἡ αὐγὴ, σὰν σουρούπωνε τὸ βράδυ, ἐρχόταν στὸ παραθύρι τῆς φυλακῆς καὶ μὲ φώναζε:

— Δὲν πρέπει νὰ μαραίνεσαι στὴ φυλακὴ, φτωχὲ Μᾶρκο, δῶσ' μου τὸ λόγο σου πὼς, ἂν γλυτώσω ἐσένα ἀπὸ τὴ φυλακὴ, τὸν καλό σου τὸ Σαράτς ἀπὸ τὸ στάβλο, πὼς θὰ μὲ πάρης γιὰ γυναῖκα. Φλουριά θὰ πάρω μαζί μου, τόσα φλουριά, ὅσα ποθεῖ ἡ ψυχὴ σου, ὦ Μᾶρκο!

Σὰν βρέθηκα στὴν ἀνάγκη αὐτὴ, μάννα, ἔβγαλα τὸ σκοῦφο μου ἀπ' τὸ κεφάλι, τὸν ἔβαλα στὸ γόνατό μου κι ἔχοντας στὸ γόνατο τὸ σκοῦφο ὠρκίστηκα:

— Στὴν πίστη μου! δὲ θὰ σὲ παρατήσω! Στὴν πίστη μου! δὲ θὰ σὲ ἀπατήσω! Κι ὁ ἥλιος ἀκόμα πάτησε τὸ λόγο του: δὲ λάμπει τὸν χειμῶνα ὅπως τὸ καλοκαῖρι· μὰ ἐγὼ τὸ λόγο πού εἶπα δὲ θὰ τόνε πατήσω.

Καὶ μὲ πίστεψε τὸ κορίτσι πού πλάνεψα, πίστεψε στὸν ὄρκο πού τῆς ἔκανα.

Σὰν ἦρθε τὸ βράδυ καὶ ἄρχισε νὰ πέφτη τὸ σκοτάδι, ἄνοιξεν ἡ ἴδια τὴν πόρτα τῆς φυλακῆς μου, μ' ἔβγαλε, μάννα, ἀπ' τὴ φυλακὴ, μοῦ ἔφερε τὸ μανιασμένο τὸ Σαράτς, ἔφερε καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό της ἕνα ἄλλο ἄλογο, πιὸ καλὸ κι ἀπὸ τὸν Σαράτς, καὶ τὰ δυὸ φορτωμένα μὲ σακκιά, φλουριά γεμάτα· μοῦ ἔφερε καὶ τὸ

κοφτερό σπαθί κι' ύστερα καβάλλα και οί δυό μας στ' ἄλογα διασχίσαμε τή νύχτα τὸ βασίλειο τῶν Ἀραπάδων.

Μὰ σὰν πήρε ἡ μέρα νὰ χαράζῃ, ξεπέζεψα ἐγὼ γιὰ νὰ ξεκουραστῶ. Πλαίι μου κάθησεν ἡ ἀραπίνα και μ' ἀγκάλιασε μὲ τὰ μαῦρα της τὰ μπράτσα. Σὰν εἶδα, μάννα μου, πόσο μαύρη ἦταν αὐτὴ και τὰ ἄσπρα της τὰ δόντια, τότε μ' ἔπιασε τόση συχασιά, τόση τρομάρα, πὺ ἔσυρα τὸ κοφτερό σπαθί και τὴν χτύπησα στὴ μεταξωτὴ της ζώνη — πέρα γιὰ πέρα πέρασεν ἡ κόψη τοῦ σπαθιοῦ μου.

Πετάχτηκα στὴ στιγμή στὴ ράχη τοῦ Σαράτς· κομμένο ἀκόμα τὸ κεφάλι τῆς ἀραπίνας ἔλεγε: — ὦ, γιὰ τὸ Θεό, ἀδελφέ μου Μάρκο, μὴ μ' ἀπαρνιέσαι, μὴ μ' ἀπαρνιέσαι!

Αὐτὴν τὴν ἀμαρτία ἔκαμα, μάννα, στὸ Θεό, ἔτσι κέρδισα τὸ πολὺ χρυσάφι γι' αὐτὸ χτίζω τόσες ἐκκλησιῆς και μοναστήρια».

Πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ἐδῶ, ὅτι εἰς τὸ σερβικὸ τραγοῦδι δὲν ἐξηγεῖται πρὸς ποῖον σκοπὸν ὁ ἥρωας ἐπῆγε εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀράβων και πῶς συνέβη νὰ εὐρεθῇ εἰς τὴν βρῦσιν περικυκλωμένος ἀπὸ τοὺς Ἀραπάδες. Εἰς τὴν βουλγαρικὴν ὁμως παραλλαγὴν τοῦ ἔσματος ἔχομεν ἐν ἀρχῇ πλήρη αἰτιολόγησιν τούτου: Κινδυνεύοντας ὁ βασιλιᾶς τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς, πὺ κουρσεύουν ὅλη τὴν Ἀνατολὴν και ἀπειλοῦν νὰ κυριεύσουν και αὐτὴ τὴν Πόλη, στέλνει και προσκαλεῖ τὸν Μάρκο Κράλιεβιτς, νὰ τὸν γλυτώσῃ ἀπὸ τὸν κίνδυνον αὐτόν. Ὁ Μάρκος διαλέγοντας τρεῖς χιλιάδες ἄξια παλληκάρια, ὄλο Κροάτες, ξεκινάει, νικαίει τοὺς Σαρακηνοὺς και τοὺς κυνηγáει πρὸς τὴν Ἀνατολή. Στὸ γυρισμὸ ὁμως, καθὼς ξεπέζεψε τελευταῖος αὐτὸς σὲ μιὰ βρῦση, γιὰ νὰ ποτίσῃ τὸ ἀγαπημένο του ἄλογο, τὸ Σαράτς, προφταίνουν ἐκεῖ τὸν ἥρωα οἱ Μαῦροι, τὸν τριγουρίζουν ἀπ' ὄλες τῖς μεριῆς και τὸν αἰχμαλωτίζουν.

Ὡς φαίνεται, και εἰς τὸ τέλος τοῦ τραγοιδιοῦ ἡ βουλγαρικὴ παραλλαγή διασώζει καλύτερα τὴν παράδοσιν, καταλήγουσα μὲ τοὺς ἐξῆς λόγους τῆς μάννας τοῦ Μάρκου: «Μάρκο, παιδί μου, δὲν ἔκαμες καλά. Δὲν ἠθελες γιὰ γυναῖκα σου τὴν κόρη; μποροῦσες νὰ τὴν ἔχῃς δοῦλα σου· γιὰτι αἷμα, πὺ χύνεται χωρὶς φταῖξιμο, φέρνει ἄδοξο θάνατο στὸ κεφάλι τοῦ φονιά»¹⁾.

Αὐτὰ τοῦ εἶπε κατὰ τὴν βουλγαρικὴν παραλλαγὴν ἡ μάννα του, ἡ Εὐφροσύνη, ἀλλὰ ἡμᾶς ἡ θλιβερά αὐτὴ ἱστορία μᾶς ὑπενθυμίζει τὸ φέροσιμο ἐνὸς ἄλλου τύπου τῆς ἀχαριστίας, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀντιόχου, ὅπως ἐκτίθεται εἰς τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ. Οὗτος συνελήφθη αἰχμάλωτος και ἐκρατεῖτο τρεῖς χρόνους δέσμιος ὑπὸ τοῦ Ἀμυρᾶ τῆς Μεσοποταμίας Ἀπλορράβδη, ἀλλὰ κινήσας τὸν ἔρωτα τῆς κόρης τοῦ

¹⁾ Βλ. ὄλο τὸ τραγοῦδι μεταφρασμένο εἰς Γ. Α. Μέγα, "Ἐχουν οἱ Βούλγαροι ἐθνικὸν ἔπος; Ἀθήναι 1946, σελ. 29—32.

Ἄμρᾱ ἠλευθερώθη ἀπὸ τὰ δεσμά, μεθ' ὃ τὴν ἔπεισε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν Ρωμανίαν ὡς ὅμως ἔφυγον καὶ κατεσκήνωσαν εἰς τὴν ἐρημίαν πλησίον μιᾶς κρήνης, τὴν τρίτην νύκτα ἀπὸ τῆς φυγῆς των

*«λάθρα τῆς κοίτης ἀναστὰς ἐπέστρωσε τοὺς ἵππους,
τόν τε χρυσὸν ἀφείλετο καὶ τὰ κρείττονα σκεύη».* (Κροπτοφ. ε 117).

Ἄλλα καὶ ἄλλα στοιχεῖα παρουσιάζει ὁ κύκλος τῶν ἁσμάτων τοῦ Μάρκου κοινὰ μὲ τὰ τοῦ Διγενῆ Ἄκρίτα: Καὶ ὁ Μᾶρκος, ὅπως ὁ Διγενής, ἀποκιτᾷ τὴν σύζυγόν του δι' ἀρπαγῆς, καὶ αὐτοῦ, ὅπως καὶ τοῦ Διγενῆ, ἡ σύζυγος ἀπάγεται ὑπὸ τοῦ ἀσπόνδου ἐχθροῦ του, ἀλλ' ἐλευθερώνεται ὑπὸ τοῦ Μάρκου καὶ οἱ δύο ἥρωες ἀγωνίζονται καὶ καταβάλλουν θηλείας ἀντιπάλους, τὴν ἀμαζόνα Μαξιμὼ ὁ Διγενής, τὴν ἐξωτική Samonila ὁ Μᾶρκος· καὶ τῶν δύο ὅπλον μὲν εἶναι τὸ ρόπαλον, τὸ βυζαντινὸν «ραβδίν», πιστὸς δὲ καὶ ἀχώριστος σύντροφος ὁ ἵππος· καὶ οἱ δύο ἥρωες ὑποκύπτουν εἰς πρόωρον, ἀλλὰ εἰρηρικὸν θάνατον, μολονότι καμία σύγκρισις δὲν χωρεῖ ἀνάμεσα εἰς τὸ μεγαλειῶδες χαροπάλεμα τοῦ Διγενῆ καὶ τὸν μυστηριώδη τρόπον ποὺ αὐτοεσταφιάσθη ὁ Μᾶρκος.

Εἶναι φανερόν, ὅτι τὰ σερβικὰ ἁσματα περὶ τοῦ Μάρκου Κράλιεβιτς φέρουν τὸν τύπον τῆς μιμήσεως τῶν περὶ τοῦ Διγενῆ Ἄκρίτα. Τὸ ἑλληνικὸν δηλαδὴ ἔπος τοῦ Διγενῆ, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστὸν, ἔσχε μεγάλην ροπὴν εἰς τὴν ποίησιν πολλῶν, ἰδίᾳ ἀσιατικῶν καὶ σλαβικῶν ἐθνῶν, ἐπέδρασε κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ποίησιν τῶν νοτιοσλαβικῶν λαῶν ὅχι μόνον διὰ τῆς μεταφράσεως αὐτοῦ εἰς τὴν σλαβονικὴν καὶ ρωσικὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς διαδόσεως αὐτῶν τῶν δημοδῶν ἑλληνικῶν ἁσμάτων ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ διάδοσις παρὰ τοῖς Σλάβοις, ὡς εἶδομεν, καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν ἁσμάτων, ὡς τοῦ ἁσματος τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας, τοῦ κολυμπητῆ, τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου κλπ.

Ἡ ἑλληνικὴ δ' ἐπίδρασις εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν περὶ Μάρκου ἁσμάτων εἶναι τοσούτῃ μᾶλλον πιθανή, καθ' ὅσον τὰ πρῶτα ἐκ τῶν ἁσμάτων αὐτῶν εἶναι φυσικὸν νὰ ἐποιήθησαν ὑπὸ αὐλικῶν ἀοιδῶν εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Μάρκου ἤτοι εἰς τὴν κεντρικὴν καὶ βορείαν Μακεδονίαν, ὅπου πλὴν τῶν Σλάβων ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰ ἀστικά ἰδίᾳ κέντρα καὶ μέχρις ἐσχάτων ἀκόμη, ἀκμαῖοι ἑλληνικοὶ καὶ ἑλληνοβλαχικοὶ πληθυσμοί, ἀσκοῦντες μεγάλην πνευματικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν παροικούντων Σλάβων.

Ἔτσι ὁ Μᾶρκος Κράλιεβιτς μετεβλήθη κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἑλληνοῦ Ἄκρίτα εἰς ἰδεώδη ἥρωα, συμβολίζοντα, ὡς καὶ ὁ Διγενής, τὴν αἰωνίαν πάλην τῶν χριστιανῶν πρὸς τοὺς μουσουλμάνους. Ἀπὸ τὸν σερβικὸν δὲ λαὸν τὰ περὶ τοῦ Μάρκου ἁσματα μετεδόθησαν εἰς τοὺς νοτιοσλαβικοὺς λαούς, ἰδίᾳ τοὺς Βουλγάρους, ὡς

καὶ εἰς τοὺς Ρουμάνους καὶ Μικρορρῶσους (βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμεικτα Α' 259).

Πῶς πρέπει τώρα νὰ ἐξηγηθῇ αὐτὴ ἡ ἀπορρόφησις τῆς ἑλληνικῆς ἀκριτικῆς ποιήσεως ἀπὸ τὴν σερβικὴν, τὸ γεγονός ἐστι ὅτι ὁ ἀντιπροσωπευτικώτερος ἥρωσ τῆς σερβικῆς ποιήσεως διατελεῖ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἑλληνος αὐτοκράτορος καὶ ὅτι ὠρισμένα ἐπεισόδια τοῦ ἔπους καὶ τῶν τραγουδιῶν τοῦ ἑλληνος Ἀκριτά ἀνευρίσκονται παρομοίως εἰς τὸν κύκλον τῶν τραγουδιῶν τοῦ Μάρκου Κράλιεβιτς;

Ἴδου τὶ λέγει πάλιν περὶ αὐτοῦ ὁ σλαβολόγος Fr. Krauss ¹⁾: «Οἱ Νοτιοσλάβοι, λέγει, ἀπαίδευτοι ὄντες, κατὰ τὴν περίοδον τῆς διαμορφώσεως τῶν πρώτων πολιτειῶν των, δὲν εἶχον ν' ἀντιτάξουν εἰς τὸν εἰσδύοντα βυζαντινὸν κανένα ἴδιον πολιτισμόν. Αἱ ἡγεμονικαὶ των αὐλαὶ καὶ οἱ εὐγενεῖς των καθόλου ἡμιλλῶντο εἰς τὴν μίμησιν βυζαντινῶν τρόπων καὶ βυζαντινῶν προτύπων. Τὸ Βυζάντιον ἦτο ὁ πρῶτος καὶ κυριώτερος διδάσκαλος τῶν Σλάβων τῆς Βαλκανικῆς. Ὁλόκληρος ἡ παλαιὰ σλαβονικὴ λογοτεχνία δὲν διέσωσε οὐδὲ αὐτὰ τὰ ὀνόματα τῶν παλαιῶν νοτιοσλαβικῶν προχριστιανικῶν θεῶν καὶ τῶν τόπων τῆς λατρείας των, πολὺ ὀλιγώτερον εἰδήσεις περὶ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων των ἢ καὶ ἓνα κἂν ἐπικὸν ἢ λυρικόν των ἄσμα.

Ἐξ ἄλλου οἱ Νοτιοσλάβοι ὑφίσταντο τὴν ἐπίδρασιν δύο ἄλλων πολιτιστικῶν ρευμάτων, ἑνὸς ἐκ ΝΔ, ἰταλικοῦ, καὶ ἑτέρου ἐκ ΒΔ, γερμανικοῦ. Ἐκ τούτου ἕως τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος τοὺς Νοτιοσλάβους ἠπεύλει ἐξελληνισμὸς μὲν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐκρωμανισμὸς δὲ καὶ ἐκγερμανισμὸς ἐν τῇ Δύσει.

Ὅτε ὅμως οἱ Τούρκοι ἤρχισαν ν' ἀποσποῦν τμήμα πρὸς τμήμα τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἀπὸ τὸ βυζαντινὸν κράτος εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, τότε ἤρθη αὐτομάτως ὁ πολιτικὸς ἐφιάλης ἀπὸ τοὺς Σλάβους τῆς Βαλκανικῆς. Τότε εὗρον καιρὸν νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον καὶ τὸ σερβικὸν κράτος ἐπεξετάθη ὑπερμέτρος, πρὸς Α σχεδὸν πέραν τῆς Βουλγαρίας, πρὸς νότον βαθέως πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἐφάνη διὰ μίαν στιγμὴν ὅτι τὸ κράτος των θὰ ἐξηπλώνετο ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου ἕως τὴν Ἀδριατικὴν.

Ὁ τσάρος Στέφανος Dushan μὲ τὴν πολιτικὴν του εἶχεν ἀφυπνίσει τὴν ἐθνικὴν των συνείδησιν. Ἀλλὰ τὴν καθαυτὴ ἀφύπνισιν καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς λαϊκῆς των δυνάμεως ὀφείλουν οἱ Νοτιοσλάβοι γενικῶς, ἰδίᾳ ὅμως οἱ Σέρβοι, ἐμμέσως εἰς τὴν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Οἱ Σέρβοι ἡγεμόνες, ποὺ ἦσαν ἕως τότε ὑποτελεῖς εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔγιναν τότε σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου κατὰ τῶν Τούρκων. Τότε ὁ σέρβος πολεμιστὴς, ὁ προικισμένος μὲ ποιητικὴν διάθεσιν, ἐπιστρέφων ἐκ νικηφόρου ἀγῶνος ἀπὸ τὰ μακρινὰ ξένα, ἠδύνατο κατὰ τὰ

¹⁾ Fr. Krauss, Slavische Volkforschungen, 1908, σ. 190.

μικρά βράδνα τοῦ χειμῶνος, ἐνθουσιασμένοι ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις, νὰ διηγηθῆ εἰς ρυθμικὸ τραγοῦδι, πρὸς τοὺς συνηγμένους περὶ τὴν ἐστίαν συντρόφους τῆς φυλῆς του, τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς περιπετείας, τὰς τολμηράς, πλήρεις κινδύνων, πορείας διὰ μέσου τῶν σκοτεινῶν παρθένων δασῶν τοῦ Αἵμου καὶ τοῦ Ὀρβήλου, νὰ εἶπη διὰ τ' ἀφρισμένα ποτάμια τῶν βουνῶν καὶ τοὺς ἀπεράντους σιτοφόρους ἀγρούς, διὰ τ' ἀπαστράπτοντα ὄπλα καὶ τοὺς σιδηροφράκτους ξένους πολεμιστάς, διὰ τὴν ὑπέροχον μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸν στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν παλατιῶν τῆς λευκῆς πόλεως τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου. Καὶ εὐχαριστεῖτο παρεμβάλλων εἰς τὴν διήγησίν του ὕμνον διὰ τὸ ὑπέροχον κάλλος θελκτικῶν γυναικείων μορφῶν τῆς αὐτῆς τῶν Κομνηνῶν.

Περιπαθεῖς ἠκροῶντο νέοι καὶ γέροι τέτοιο σπάνιον ἄκουσμα. Ἐνας κόσμος, ποὺ δὲν τὸν εἶχαν βάλει εἰς τὸν νοῦν των ποτέ, γεμᾶτος ἀπὸ μαγικὰ θέληγτρα, ἐνεφανίζετο εἰς τὰ ἔκθαμβα μάτια των καὶ ἐξῆπτε τὴν φαντασίαν των. Ὑπὸ τὴν ζωρὰν ἐντύπωσιν τοιούτων ἀφηγήσεων ἐγεννᾶτο εἰς τὸν Σέρβον χωρικὸν πνεῦμα ἱπποτικόν, ὄρμη πρὸς δρᾶσιν καὶ ἡ ἔφεσις πρὸς ριψοκινδύνους περιπετείας.

Αὐτὸ ἦτο σὰν ἓνα ἠλιοφώτιστο ἔαρινὸ ξύπνημα τῆς νοτιοσλαβικῆς λαϊκῆς Μούσης ὕστερα ἀπὸ μακρὰν χειμερινὴν νάρκην».

«Ἀκόμη καὶ σήμερα, λέγει ὁ Krauss, πέντε ὀλοκλήρους αἰῶνας ὕστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα ἐκεῖνα, ὁ ἀγράμματος guslar, δηλ. ὁ λυράρης τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης, ἠξεύρει νὰ τραγουδῆ περὶ αὐτῶν καὶ νὰ διηγῆται. Ἀκόμη καὶ ὅταν τραγουδῆ ἓνα γεγονὸς τῶν κατόπιν χρόνων, τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, τὴν διήγησίν του στολίζει μὲ τὸ ὕλικόν ποὺ ἐκληρονόμησε, μὲ χρήσεις στερεοτύπους καὶ παρομοιώσεις ἀπὸ τὴν πρώτην ἐκείνην μεγάλην περίοδον τῆς ἐπικῆς λαϊκῆς ποιήσεως... Εἰς τὴν μάχην τοῦ Κοσόβου, τὴν 13ην Ἰουνίου 1389, αἱ ἠνωμένα δυνάμεις τῶν Σέρβων ὑπέκυψαν εἰς τὴν τουρκικὴν ὑπεροχὴν. Ὀλίγας δεκαετηρίδας ἀργότερα περιῆλθε καὶ ἡ Βοσνία καὶ μετ' ὀλίγον ἡ Ἑρζεγοβίνη εἰς τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Σημαντικὸν μέρος τῶν Νοτιοσλάβων σερβικῆς καταγωγῆς ἔφυγαν πρὸς τὴν δαλματικὴν παραλίαν καὶ τὰς νήσους καὶ πρὸς τὴν Κροατίαν καὶ ἔτσι ἐνισχύθη τὸ σλαβικὸν στοιχεῖον ἀπέναντι τοῦ κινδύνου τοῦ ἐκρωμανισμοῦ καὶ ἐγκερμανισμοῦ. Οἱ Σέρβοι πρόσφυγες μετεφύτευσαν μεταξὺ τῶν Κροατῶν τὰ ἔπη, ποὺ διηγοῦντο περὶ τῆς μάχης τοῦ Κοσσυφοπεδίου, περὶ τοῦ τσάρου Λαζάρου, περὶ τῶν ἡρώων Obilic Milos, Relja Krilatica, Starina Novak, Dijete Gruzica, περὶ τῶν δύο Kosancic, προπάντων γιὰ τὸ βασιλόπουλο τὸ Μᾶρχο».

Πρέπει ὅμως νὰ τονισθῆ ὅτι ζήτημα τόσον εὐρύ, οἷον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν σχέσιν τῆς δημῶδους φιλολογίας δύο γειτονικῶν λαῶν, χρήζει περαιτέρω ἐνδελεχοῦς μελέτης.

Πρέπει τώρα νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς δημόδους φιλολο-
γίας, καθὼς καὶ τῆς λογίας λογοτεχνίας, τὸ πρόβλημα τῶν ἐπιδράσεων καὶ ἡ ἔρευνα
τῶν πηγῶν δὲν εἶναι τὰ σπουδαιότερα πράγματα. Ὡς λέγει ὁ Grégoire «μὴ ποίη-
ση μπορεῖ νὰ ᾖ ὁμορφη, μεγάλη, νὰ παρουσιάσῃ μεγαλοφυΐαν καὶ ὕψος καὶ ὅταν
ἀκόμα ὅλα τὰ θέματά της, ὅλα τὰ μοτίβα της, ὅλες οἱ ἰδέες της, ὅλες οἱ εἰκόνες της,
ἐξεταζόμενα τὸ καθ' ἓνα χωριστά, μποροῦν νὰ συνδέωνται μὲ ἄλλα πρωτότυπα,
ὅταν εἶναι ξαναδουλεμένα ὑλικά»¹⁾.

Ἄλλὰ τέτοιο «ξαναδούλεμα» τῶν ξένων ὑλικῶν ὁμολογῶ πὼς δὲν βλέπω εἰς
τὴν πολυμνημένην σερβικὴν περὶ τοῦ Μάρκου ποίησιν—ἀφήνω τὴν βουλγαρικὴν
ποῦ ἰδιοποιήθηκε τὸν Σέρβον ἡγεμονίδην καὶ εἰς τὰ τραγούδια της τὸν ἀφωμοίω
σε μὲ τοὺς χαϊντούτ καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα τοῦ βουλγαρικοῦ Πανθέου—. Εἶναι
πράγματι παράδοξον, ὅτι ἡ δημοτικὴ ποίησις τῶν Σέρβων, ἡ ὁποία μολαταῦτα διε-
τήρησε τὴν μνήμην καὶ γενναίων ἀνδρῶν, ὡς τοῦ Mίλος καὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τῶν
ἄλλων προμάχων τῆς νοτιοσλαβικῆς ἐλευθερίας, δὲν ἐξέλεξε διὰ τὰς συνθέσεις της
κανένα ἀπὸ τοὺς πραγματικά ἐθνικοὺς αὐτοὺς ἥρωας, ἀλλ' ἐχάρισε τὸν θαυμασμὸν
καὶ τὰ ἐγκώμιά της εἰς πρόσωπον, ποῦ ἀπεδείχθη ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τόσον ἀνάξιον
τῆς τιμῆς καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ ἔθνους του. Καὶ βλέπει κανεὶς μὲ κατάπληξιν
πὼς μία ζωηρὰ καὶ γόνιμος φαντασία ἐνὸς πρωτογονικοῦ, ἀλλὰ ρωμαλέου λαοῦ κα-
τεσπαταλήθη εἰς τὸ νὰ συμφύρῃ καὶ συναρμολογῇ τὰς ὑπερόχους πράξεις πραγμα-
τικῶν ἡρώων ἐνὸς ἄλλου λαοῦ μὲ τὰς οὐτοπικὰς διηγήσεις τῆς σερβικῆς δαιμονο-
λογίας. Διότι ἐκεῖνο ποῦ χαρακτηρίζει τὸν κατ' ἐξοχὴν ἥρωα τῶν σερβικῶν τραγου-
διῶν εἶναι αἱ σχέσεις του καὶ ἡ ἀναστροφή του μὲ τὸν κόσμον τοῦ μαγικοῦ.

Δὲν εἶναι τυχὸν δράκοι ἢ λιοντάρια ἢ καὶ καμιὰ ἀμαζόνα οἱ ἐχθροί, τοὺς
ὁποίους καταβάλλει, ὡς ὁ Διγενὴς εἰς τὴν παραποταμίαν καὶ τοὺς καλαμῶνας τοῦ
Εὐφράτου, ἀλλὰ θήλειαι δαίμονες, νύμφαι τῶν δασῶν καὶ τῶν λιμνῶν, νεράιδες
τῆς σερβικῆς δεισιδαιμονίας. Μὲ τὰ δαιμονικὰ αὐτὰ ὄντα κυρίως παλαίει ὁ Μάρκο-
Κράλιεβιτς καὶ τὰ καταβάλλει, καθὼς τὰ κυνηγáει ἐπάνω στὰ σύννεφα καβάλλα στ'
ἄλογό του, τὸν θαυμαστὸ Σαράτς. Κ' ἔχει τόσον εἰσχωρήσει ὁ ἥρωας μας εἰς τὴν
κοινωνίαν τῶν ἐξωτικῶν αὐτῶν, ὥστε καὶ συναναστρέφεται, συντρῶγει ἔστιν ὅτε
καὶ συμπίνει μὲ αὐτά.

Ἄλλ' εἶναι φανερόν, ὅτι μὲ μορφὰς ἐξωτικὰς ἀπὸ τὸ βασιλείον τῶν δυνάμεων
τοῦ σκότους καὶ μὲ ὑποθέσεις κατὰ βάσιν φανταστικὰς ἐθνικὸν ἔπος δὲν ἀναβλα-
στάνει. Διὰ τὴν βλάστησιν ἐθνικοῦ ἔπους ἀπαιτεῖται πρωτίστως συνειδήσις τῶν
ἀγόνων ἢ τῶν περιπετειῶν τοῦ ἰδίου ἔθνους. Καὶ δὲν ἔλειψε μὲν ἡ συνειδήσις

¹⁾ H. Grégoire, 'Ο Διγενὴς Ἀκρίτας, σελ. 172.

αὐτὴ ἀπὸ τὴν μνήμην τῶν Σέρβων ραψωδῶν, ὡς δεικνύουν τὰ καθ' αὐτὸ ἱστορικὰ ἄσματα τοῦ σερβικοῦ λαοῦ, ἀλλ' εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐποποιίαν τοῦ καθ' ἑξοχὴν ἥρωος τῶν Σέρβων, τοῦ Μάρκου, ἡ παρουσία τοιοῦτου νέφους δαιμονικῶν ὄντων εἰς τὸν κόσμον τῆς δράσεως αὐτοῦ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὰς ἀφηγήσεις τῶν ὄλως ἀπιθάνων καὶ ἀνεδαφικῶν ἀνδραγαθιῶν του κάθε ἕνος ἀληθινῆς ἐθνικῆς ἐποποιίας, ἂν τῷ ὄντι ἕνα ἔπος, διὰ τὸ εἶναι ἐθνικόν, πρέπει πρωτίστως νὰ ἐνσαρκῶνῃ εἰς τοὺς στίχους του τὸ φρόνημα, τὴν αἴγλην ἢ τὸ μαρτύριον μιᾶς ἐποχῆς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Ἄλλὰ τοιοῦτο ἔπος αἱ μυθιστορία τοῦ Μάρκου ὁμολογουμένως δὲν εἶναι.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀκόμη δὲν ἔχει μελετηθῆ εἰς ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν ἡ δημώδης ποίησις τῶν καθ' ἕνα λαῶν τῆς Βαλκανικῆς. Διὰ τὴν πλήρη αὐτῆς γνώσιν ἀπαιτεῖται πλὴν τῆς μελέτης τῆς ἰδίας ἐκάστου ποιήσεως καὶ στενὴ συνεργασία τῶν ἀσχολουμένων μὲ τοὺς πνευματικοὺς θησαυροὺς τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου. Διότι, ἂν διὰ τὴν ἔρευναν τῶν δημοτικῶν ἁσμάτων τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ὡς καὶ τελευταίως ἐδίδαξεν ὁ John Meier, ἀπαιτεῖται πρὸς τῆ ἐθνικῆ ἢ διεθνῆς συνεργασία, αὕτη ἐπιβάλλεται καὶ δι' ὅλως ἰδιάζοντος γεωγραφικοῦ καὶ ἱστορικοῦ λόγου διὰ τὴν ποίησιν τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ὡς δ' εἶναι εὐνόητον, μία τοιαύτη συνεργασία προϋποθέτει τὴν ἀποκατάστασιν πλήρους ὁμαλότητος εἰς τὰς πολιτικὰς σχέσεις τῶν βαλκανικῶν λαῶν, τὴν ὁποίαν ὁμαλότητα ἡμεῖς τοῦλάχιστον οἱ Ἕλληνες καὶ θέλομεν καὶ εὐχόμεθα. Καὶ ἡ ἰδία ἐργασία πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ γίνῃ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πεδίων τοῦ λεγομένου βαλκανικοῦ πολιτισμοῦ: τῆς λαϊκῆς μουσικῆς, τῆς λαϊκῆς τέχνης, τῆς λαϊκῆς ἐν γένει ζωῆς. Ὡς δ' εἶναι φανερόν, εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν τοιούτων μελετῶν τίποτε ἄλλο δὲν θὰ ἰδύνατο νὰ συμβάλῃ τελειότερον ἢ ἡ σύνταξις ἐνὸς *Λαογραφικοῦ Ἀτλαντος τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν*, ἀναλαμβάνομένη καὶ διοργανουμένη ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν Ἀκαδημιῶν τῶν χωρῶν τούτων.

Ἔτσι μὲ τὸ φῶς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης θὰ φωτισθῆ πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις ὁ βαλκανικὸς ὄριζων, πὸν τόσον συνεσκοτίσθη κατὰ τοὺς τελευταίους τοῦτους χρόνους καὶ θὰ καταφανῆ ὁ ἀληθὲς χαρακτὴρ τοῦ πολιτισμοῦ τούτου.